

ERK

NR. 9/10

G. MERI: EESTI ÜLESANNE BALTI RUUMIS • H. VALTNA: RIIGIKORRA LOOMISE EELDUSTEST • A. PERANDI: GENEALOGIA RAHVUSLIKKE ÜLESANDEID • J. VIIDANG: LINN JA MAA MEIE ISESEISVUS- AEGSES ROMAANIS II • H. KULMEN: RAAMATUST JA RAHVUSLIKUST KIRJANDU- SEST. • L. LAJA: SELTSKONDLIKU ETI- KETI KÜSIMUSEST • A. RAAGMÄE: OTS- TARBEKAST EHITUSPOLIITIKAST.

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

NR. 9/10 (31/32)

15. VEEBRUARIL 1936.

III AK.

EESTI ÜLESANNE BALTI RUUMIS*)

I.

Käesoleva artikli pealkiri sisaldab väiteid, mida kõigepealt peab kontrollima nende õigsuse suhtes. Kas on üldse olemas mingi „Balti ruumi“ mõistet? Kas ollakse tõepoolest õigustatud tunnustama Eesti ülesande olemasolu?

„Balti ruum“ ei ole üksmeelselt ja selgesti piiritletud mõiste. Kui me järgneme regionalistlikult häälestatud maateaduslikule uurimisele, siis kuulub Eesti hiljuti Baltoskandiaks nimetatud Põhja-Euroopa regioon. Ühes Läti ja Taaniga moodustab ta piirvöötme, mis haarab endasse Fennoskandiana tuntud tuumala lõuna poolt.

Sel uuel maateaduslikul nimetusel ei puudu oma õigustus. Ta toetub neile paralleelnähteile, mis peaaegu lugematul arvul ulatuvad üle selle ala. Arvesse võtmata ühist geoloogilist minevikku, kliimaatiliste olude kaugelminevat ühtelangemist, sarnasusi asustuses ja kitsaid eelajaloolisi ja ajaloolisi seoseid, peab välja tõstma, et kõik kuus Baltoskandia riiki (Leedut loetakse väljaspool seda geograafilist valdkonda asetsevaks) on poolsaarjad väikeriigid, kel on keelelt väga ühtlane rahvastik ja tunne, et neil on geograafiliselt ja etnograafiliselt loomulikud piirid. Baltoskandia riikide rahvastik kuulub domineerivalt põhja või idabalti rassi, tunnistleb protestantliku individualismi kultuuringi, seisab kõrgel haridusastmel ja tal on suuri vaimse ja kehalise energia tagavarasid. Vaatamata ikka suuremaile tööstuslikele saavutustele tegeldakse neis riiges peaaegaliselt piima- ja rukkima-

Käesolev G. Meri kirjutis ilmus möödunud aasta lõpul „Europäische Revue’s“. Kuigi see artikkel on välismaa jaoks kirjutatud, pakub see huvitavat ka eesti lugejale, mispärast avaldame kirjutise lühendamatult.

jäandusega; välismajanduslikult sõltutakse suuremalt jaolt Lääne-Euroopa turust, kusjuures Taani merekitsusi kasutatakse osalt väljatungi-värvavana; Kesk-Euroopa pretendeerib umbes kolmandale osale kaupade ekspordist, Ida-Euroopa tähtsusetult väikesele osale, kuna Baltoskandia riigid teda majanduslikult ei täienda, vaid temaga võistlevad.

Eesti liitumine Baltoskandia valdkonnaga on looduslik. Tema mõjustusele regionaalse ümbruskonna poolt kuulub esimene koht väliste mõjustustegurite hulgas. Võõrad mõjud, mille päritolu on väljaspool Baltoskandia kompleksi, järgnevad alles teisel kohal. Vahendatuna maatühenduste kaudu Ida-Euroopa lausikmaaga või mereliikluse kaudu üle Läänemere, kannavad teisesed mõjutustegurid Baltoskandia mõjude loomupärase karakteri kõrval puhtjuhuslike nähete iseloomu ajalooliste sündmuste ahelas. Paljudel juhtudel on nende end ikka veel tunda andev mõju väliste riiki-kujundavate jõudude alles väga hiljuti vaibunud ekspansiivsete jõupingutuste sadestus.

Suhted vahenditult ühineva Ida-Euroopa tagamaaga ei ole Eestile kunagi olnud otsustava tähtsusega. Alles eelmise sajandi raudteede ehitused on toonud endaga kaasa teatud elustuse. Hoopis teine on Läänemere tee, Eesti ühendus Lääne- ja Kesk-Euroopaga. Friedrich Ratzel, kes Läänemerd nimetas germaani vahemereks, nägi temas isegi rannamaade regionaalset kogumistegurit. See tähtsus ei kuulu Läänemerele, sest eraldatud „Läänemere valdkond“ ei lase end konstrueerida geograafiliselt, poliitiliselt ega kultuuriselt. Vahemereks on Läänemeri ainult rannariikide arvu suhtes. See arv on pärast Maaailmasõda enam kui kahekordistunud. Ratzeli aegu oli neid kõigest neli: Saksamaa, Venemaa, Rootsi ja Taani; ükski neist riigist ei sõltunud eranditult Läänemerest kui ainsast mereühendusest. Tänapäev on olemas, ühes arvatud Danzig, kümme Läänemere riiki; kõigile neile, kes on juurde tulnud, Poolale, Leedule, Lätile, Eestile ja Soomelegi, (kuna tema juurdepääs Põhja Atlantikule on vähe kasutatav) on Läänemeri ainsaks mereühenduseks. Seepärast peab talle omistama suuremat tähtsust.

Uuesti tekkinud riikide eluline tarvidus Läänemere järele laskis tekkida lööksõnal „Läänemere vabadusest“, lööksõnal, mille täitmine on seotud kahe tingimusega: Taani merekitsusist Atlantiku poole vaba läbisõidu kindlustamisega kõigile Läänemere riikidele ja poliitilise tasakaalu hoidmisega seespool Läänemerd. Säärast Läänemere vabadust ei saa võimuvahenditega valmistada, sest mainitud riikidel puuduvad, vaatamata nende geograafiliselt tähtsale asendile, eeldused, et nad ise võiksid arendada vägevast merevõimu. Julgeoleku tundele nii siis ei saa anda materjalset alust. Kui see nii on, siis tuleb julgeolekutunde põhjendust otsida vahenditult psühholoogilisel alal. See on üks Balti ruumi tähtsamaid ülesandeid. Kui puudub julgeolekutunne, siis on tulemuseks kestev rahutus, millega ei või seda tundlikku ala pikemaks ajaks ohustada, ilma et see ähvardaks tõsisete komplikatsioonidega.

Psühholoogilise julgeoleku kindlustamine ei seisa regionaalse ülesandena kaugeltki üksi, kuid ta on siiski küllalt tähtis, et võimaldada pilku idaruumi-mõiste olemusse. Teda tuleb teravalt lahutada Baltoskandia loodusregiooni staatilisest mõistest. See viimane annab küll tunnetusi, mis on väärtuslikud ka meie eesmärkidele, kuid ta ei seleta rahuldavalt Läänemere ristlevate jõudude päritolu. Ei ole olemas teravalt ja selgesti joonestatud poliitilist Läänemere ruumi, kuid on olemas jõudude väli, mis moodustuvad aktuaalsete poliitiliste jõupingutuste ümber, ja mille kesk-

punktiks on Läänemeri. Nagu vahetpidamatult liikuvate masside mehaanilisel jõuväljal, nii vahetavad selgi väljal üksikriikidest väljaminevad jõud vahetpidamatult suunda ja intensiivsust. Kõik riigid, kelle jõud võtavad osa selle välja kujundamisest, on Läänemere ruumist osasaajad. Ka Eestil, mis kuulub nende riikide hulka, on oma osa tungivate regionaalsete probleemide lahendusel. Tema panuse laadi ja tähtsuse määravad kaasa rahva, ta eluruumi ja ta riigijuhtimise riiki-kujundavad ollused, ta erikaal ja ta Läänemere ruumisse liitumise intensiivsus. Hakkame kõigepealt neid tegureid vaatlema.

II.

On raske kriitiliselt ja hindavalt oma arvamust avaldada teatava rahva omaduste kohta, iseäranis, kui see on sinu oma rahvas. Võõraste muljete ettevaatlik kompamine oma kogemuste valgusel viib umbes järgmisile tulemusile:

Eestlased on oma vaimusuunalt realistlikud empiirikud, selgeilmelise praktilise meelega, vaenlikud igasugusele ideoloogiale. Asjalikkus, mis on ühenduses tähelepanu-vääriva organiseerimisandega, teeb neid edumeelseiks vaatamata teatavale silmapaistvale konservatiivsele isemeelsusele. Kuna nad eelistavad pealtkuulamist ja vaatlemist kõnelemisele, siis neid loetakse inimtundjajaks, omadus, mis, tänu väliste kokkupuudete intensiivsusele, on nende juures tõesti hästi arenenud. Olles töökad ja haridushimulised nagu kõik Baltoskandia rahvad, paistavad eestlased praktilises elus silma oma erakordse visadusega. Orienteerumist asjalikkuse poole tasandab ainult rahvusliku ja sotsiaalse õigluse tugevasti arenenud tunne, mis nõuab kaugele üle puhtpraktiliste kaalutluste ulatuvaid arvessevõtmisi.

Need omadused on Eesti isegi 1917. aastal kommunistlike mõttekäikude nakkusest päästnud. Ka pärast nad aitasid kaasa sellele, et enamluse probleemi käsitlel oma maal ei lastud end eksitada formaal-ideoloogilisist kaalutlusist. Pärast 1924. aasta mässukatset keelati vägivaldset riigipööret taotlevad organisatsioonid lihtsalt ära. Oldi selgel seisukohal selle kohta, et erakond, kes sihikindlalt tahab saavutada demokraatliku riigikorra vägivaldset kukutamist, ei või kuidagi nautida tagatisi, mille eesmärgiks on sama korra kindlustamine.

Teiselt poolt püüe rahvusliku õigluse poole on andnud tõuke Eesti eeskujulikule vähemusrahvuste-poliitikale. Olgugi et Eestil kõigist uusist Euroopa riigest on kõige homogeensem rahvastik (88,2 protsenti eestlasi 8,2 protsenti venelaste ja 1,5 protsenti sakslaste vastu) on rahvuslikele vähemusile juba 1920. aasta põhiseaduses vabal tahtel kindlustatud kultuur-autonoomia ja 1925. aasta ainulaadse seadusega ka antud. Selles seoses väärib mainimist ka uue nuhtlusseaduse klausel, mis karistab surveavaldust ühe riigikodaniku rahvuse kindlaksmääramisel vangistusega. Kui juurde arvata 1919. aasta maareformi tulemusi, mis, kuigi neist vahetevahel varesti on aru saadud, on täiendanud ja tugevdanud maa sotsiaalset ja majanduslikku ülesehitust 84 337 uue elujõulise kesk- ja väikekäitise asutamisega, siis ei või olla tunnustamata, et Eestile kaugeleulatuvalt on korda läinud kõrvaldada seesmisi pinevusi, mis vastasel korral oleksid võinud tõsiselt kahjustada tema liikumisvabadust rahvusvahelisel alal.

Selle kindlustamise tähtsus sisemaal selgub Eesti eluruumi eksponeeritud asendist. See eluruum on Eestile lepinguliselt kindlustatud, mitte Versailles'i rahulepinguga, mis milgi kujul ei tee tegemist Eesti iseseis-

vusega, vaid 1918—1920. a. Vabadussõjaga kättevõidetud Tartu rahulepinguga Nõukogude Venega, mis on toimunud mõlema poole rahulduseks. Veel pakuvad garantiid rahvasteliidu-pakti 10. artikkel, millise paktiga Eesti on ühinenud 1921. a., ja 1932. a. Nõukogude Venega sõlmitud mittekallaletungi-pakt. Vaatamata neile rahu käendusile, mille tähtsust ei või alla hinnata, jääb püsima fakt, et Eesti ajaloo kogemuste ja tema geograafilisest asendist lähtuvate kaalutluste põhjal kuulub nende riikide hulka, kes on suurimalt huvitatud rahu kindlustamisest Läänemere ruumis.

1219. ja 1918. a. vahepeal on Eesti olnud Taani, Saksa, Rootsi ja viimati Vene valdusel. Kõigil juhtudel, kus valdusevõtjaks oli merevõim, kindlustas see endale valdusevõtuga dominium maris Baltici eeltingimuse. Eesti (ja Läti) sellise tähtsuse põhjus ei ole sajandite jooksul muutunud. Teda tuleb otsida tema kesksest asendist Ida-Baltikumis ja kaugele merre ettelükatud Eesti saarestikust. Iseseisev Eesti ja iseseisev Läti võtavad selt alalt selle ohtlikkuse iseloomu ja on sellega regionaalse tasakaalu teguriks. Sellest temale tekkivas vastutuses on Eesti riigijuhtimine alati olnud teadlik.

Rahvusliku iseseisvuse alalhoidmine ei ole sellega mitte ainult rahvuslik ülesanne, vaid ta on ka regionaalse tasakaalu huvides. 1919. aasta vabadusvõitlejad on selles, mitte õigustamatult, näinud Euroopa ülesannet. On liigne küsimus, mis oleks saanud Läänemere ruumist ja Euroopa kaardist, kui Eesti ei oleks 1918/19 aastavahetusel end otsustavalt üles ajanud sissetungiva punaarmee vastu, kuigi ta maaühendused Kesk- ja Lääne-Euroopaga olid Läti punase okupatsiooni tõttu katkestatud. Neilt päevilt Eesti kaitsmistahet on alal hoidnud oma kahekordse moraalse seljataguse, teadvuse, et vastupanutahteline Eesti ei teeni mitte ainult oma huvisid, vaid ka lääne tsivilisatsiooni omi, mida ta tunnustleb.

Veel üks tunnetus, mille on annud maa eksponeeritud asend ja hiljutisim ajaloo areng, on see, et on tarvis pingulolevat riigijuhtimist, mida võib kindlustada ainult tugev ja rahvatunde poolt mõjuvalt toetatud täidesaatev võim. Reaktsioon parlamentarisismi vastu, mis Eesti olemusele vastavalt ei tekkinud mitte ideoloogilistest kaalutlustest, vaid praktilisest kogemusest, on annud Eesti põhiseaduse arengule impulsi, mis oma dünaamika ja spetsiifilise problemaatika suhtes on nõudnud suurimat huvi. Eesti välispoliitika järjepärasus on kõige hiljutisemate sündmuste läbi ta põhiseaduseelus täiel määral kindlustatud.

Eesti on 1918. a. saadik visalt ja püsivalt püüdnud sinnapoole, et Balti ruumi jõuvaljal suurendada oma massi teiste, samasuunaliste massidega ühinemise teel. Tema raskendamatus väliste koormamismomentidega on talle sealjuures tulnud kasuks. Nende püüete tänaseks aktivaks on juba kaheteistkümne-aastane liiduleping Lätiga, 1934. aastast Eestit, Lätit ja Leedut haarav sõprus- ja koostööleping — mis siiski, nagu teada, ei ulatu teatavale spetsiifilisele probleemile —, usaldusrikkad suhted soome venenahvaga, ja tülküsinusist täiel määral koormamatu, kokku võttes suurepärase suhe kõigi Läänemere ruumi riikidega.

Psühholoogiline julgeolek on juba oma olemuselt raskelt saavutatav ideaal. Teda ei saada ükssteist kõrvaldavate patentlahenduste teel ega tunne ta „löplikke“ lähenemisastmeid. Ta on pidevalt jaatav seisukoht tulusa kooselu võimaluse suhtes, olles kõrvaldanud igasuguse akuutse rahutustunde ja selle tagajärjel tekkiva usaldamatuse. Usaldust võib ainult seal tõusutada, kus ei puudu vastastikuse arusaamise tarvilikud psühholoogilised ja kõlbelised eeldused. Ei ole kaht ühe vaimuga inimest, veel vähem kaht

säärast rahvast, ega ole rahvaste omavahelisis suhteis tähtis vaim, vaid riigihuvi. Kui aga huvid ühtuvad, kuulub ka vastastikuse arusaamise eeldusile suurem tähtsus. Kui, olgugi et ainult osaliselt, orienteerutakse samade väärtuste suunas, siis on need eeldused antud, ja ühiste ülesannete lahendust kergendatakse suurel määral. Eestile ei tule sealjuures kasuks mitte ainult tema mitmekesised kokkupuuted võõraste kultuuridega, mis talle osaks saanud ta äreva ajaloo jooksul, vaid ka tema oma kultuuri suund selle rahvusliku individuaalsuse ilmutamiseks.

III.

Jõurikas kodumaatunne seob eestlase oma maa külge, mis mere ta kaldaile lainetades ja sagedaste tsükloonide kohisedes, vaatamata oma põhjamaisele kehvusele pakub ta südamele kõike, mida ta tahaks lugeda enda — ja ainult enda — päraltolevaks. Visa ja püüdlik talupoeg, kes kannab maad ja riiki oma õlul, vaahne tööline, kes püüab oma sotsiaalse seisundi tõstmise poole, vaimse eliidi mees, kes proovib oma teravmeelt aktuaalsete asjade kallal — ükski neist ei ole kaotanud rahva ja maapinnaga orgaanilise ühtekuuluvuse tunnet. Sealjuures avaldab see, mis 1918—1920. a. rahvuslikus tõusus oli tiivustavat, alati järelmõju ja on kõlbeliseks toeks. Tuntakse end riigi- ja rahvaelu osana, nii ainelisel kui vaimsel alal valandab iga saavutus ikka veel tundmusi, nagu oleks see ammuigatsetud juurdemuretsemine oma majapidamises.

Rahvusliku elamuse intensiivsus ei avaldu välispidisisis, mis eesti asjalikkusetundele sageli on vastikud. Seda veenvamalt peegeldub ta kirjanduses. Pärast sõja lõppu harrastas eesti proosa peaaesjaliselt sotsiaalset pessimismi, eesti luule aga introspektiivset sümbolismi, mis võlgneb oma päritolu samale sotsiaalpessimistlikule meeleolule. A. H. Tammsaare suurepärase katse anda viiekõitelises romaanis „Tõde ja õigus“ eesti elu viimase nelja aastakümne najal eesti rahvahinge diagnoosi, on teinud põhjaliku puhastustöö eesti kirjanduse seni domineerivais tendentses. Tähelepanematult oldi lähenetud üllale ja oodati pinevalt uusi ilmutusi; subjektiivse piisamatuse kirjanduse tarvis ei võidud enam leida õiget huvi.

Vastavalt Eesti ärapöördumisele igasugusest ideoloogiast ei ole eesti rahvuslikkus kunagi olnud teadlikult agressiivsete totaliteedi püüete taime-lavaks. Siiski on ta sellega hakkama saanud, et on otsustavalt määranud kultuurelu kogusuuna ja kultuurelu ennast nii mõneski suunas suurejooneliselt viljastanud. Ei ole olemas rahvuse lõhenemist kaheks kultuurse erieluga kihiks, ka kõik see, mis on partikularistlikult mõeldud, nagu Töölis-teater, imatakse kõike ühendavasse üldrahvuslikku.

Eesti rahvustunde siirus edendab teiste rahvaste rahvustundest arusaamist. Eesti rahvuslus ei ole vähimalgi määral eksklusiivne, Ta on oma koha päikese all kätte võitnud ja näeb teiste natsionalismide sarnases rahulduses mitte ainult üldise rahustuse vahendit, vaid ka oma seisukoha tagatist. Teiselt poolt teiste rahvaste rahvustundest arusaamist hõlbustab ka rahvusvaheliste kokkupuudete intensiivsus ja rahvuslike vähemustega sajandeid kestnud kooselu harjumus. Kuna Eestis on ristelnud kõige mitmekesisemad kultuurimõjud — ürgpõhja, Kesk-, Lääne- ja Ida-Euroopa omad — siis on tunne, nagu tuntaks neid oma vahendituis kogemustist. Seda, mida tunnend (et teisendada Charles Lambi veenvat ütlust), ei või vihata, sest see puutub üldinimlikku. Eelistad seda, mis näib tulus oma elutundele, suhtud end kaitsvalt sellesse, mis ei sobi rahva omapäraga, ilma et

sealjuures satutaks irratsionaalsesse pulbitsusse, sest ollakse igakord teadlik selle päritolus, mida oled ise pidanud kaasa elama.

Kultuurpoliitilisele katsepositsioonile on Eesti pidanud asuma ainult kahes suhtes, millest esimene juht vajab ainult lühidalt mainimist. Eesti on end alati lugenud individualistliku kultuuri üheks eelpostiks, sel põhjusel ei või ta iseennast kahjustamata võtta vastu kollektivistlikke kultuursõnumeid, kus nende juures see, mis neis on spetsiifiliselt-kollektivistlikku, kaalub üles nende sissu kuuluvad üldinimlikud väärtused.

Teine juht puutub mõnel pool esinevatesse püüdedesse, mida võib nimetada kultuuranneksionistlikeks. See on ühes Eesti arenguga aegamööda vaibuv tendents eitada Eesti igasugust õigust kultuursele omaelule, kujutada kõike, mis Eestis olemas, maa endiste vallutajate ainusaavutustena ja sellest tuletada igavest tänulikkuse-hüpoteeki Eesti kahjuks. See tendents on kahetsetav. Ei või nõuda eesti kultuurilt, et ta oma olemasolu salgamisega sooritaks endatapu. Selleks ei ole ka mingit obektiivset põhjust, sest ühtki kultuuri ei ole vastu võetud kingina, iga kultuuri on tulnud tööga saavutada. Viimaste aastakümnete eesti kultuurelu saavutused on iga eestlase ja ka iga eelarvamusteta vaatleja silmis sel määral veenvad, et neid paremal tahtmisel ei saa omistada võõraste maaisade heatahtlikule hoolele. Neile viimaseile on maa sajandeid kestnud kasutamine tasunud küllalt rikkalikult valdusse võtmise ja vahestise kultuurilevitamise vaeva, ja oma kultuurautonoomia kaudu on Eesti oma vähemusrahvusile kindlustanud suuremaid õigusi, kui ta enda riigirahval oma maa-alal oma riigi asutamiseni on olnud.

Põhiseaduse sissejuhatuse sõnastuse järele põhjeneb Eesti riik õiglusel, ja vabadusel ning tahtel kindlustada rahu nii sisse- kui väljapoole. Eesti arusaam talle tema poliitilises ruumis kuuluvast ülesandest ja tema võimeilisus hõõrumisteta lülituda naaberriikide koosellu on talle kergendanud tema osa ühise rahuhoidmise kohustusest. Eesti eluruum on sillaks rahvaste rahulikule suhtlemisele seeläbi, et ta hoiab eemale kõigist rahvusvahelistest tüliküsimusist. Ta on samal ajal takistuseks vahestisile püüdedele allutada Balti ruumi teisile kui iseenda huvidele.

Georg Meri.

RIIGIKORRA LOOMISE EELDUSTEST.

I.

Alates üldises arengus valitsevast põhimõttest kuni riikide arenemiskäiku juhtivate seadusteni ja konkreetsete faktideni ulatuvad teatud ideemotoorsed protsessid.

Nagu kõikjal ja alati koosneb Euroopa ideomotoorne ajalugu oluliselt staatilisuse („stabiilsuse“, „julgeoleku“) saavutamise ja dünaamsuse („uue maailma“, „sotsiaalse õigluse“) teostamise tungide võitlusest, mis seadusepärastel kõrgemal tasemel peaks viima mainitud vastuolude sünteesile, siis edasi järgnevale kõrgemale vastuolule, kõrgemale sünteesile jne. Kuid Euroopa suuremas osas, vanimais kultuurriikides on vastuolude sünteetiline lahendus võimetu seal valitseva liiga sügava egotsentrilise põhisuunduvuse

ja kivistunud elu- ja riigimõistete tõttu. Lahendamatus aga, eitada arengut, tähendab lõplikkust, järelikult ka surma . . .

Staatilisusele püüdnud on kõigepealt Rooma latinism vaimse materialismi tõsisema kandjana. See pretendeerib vaimu ja kõlbluse määramise monopoli omandamiseks, et kõikjal saada igasuguse õiguse ja järelikult ka iga poliitika kontrollijaks.

Sajandite jooksul Roomas kristlikuks värvitud Jupiter Capitolinuse puhtaabstraktne-juriidiline, „õigusele“ rajatud absolutistlik riigimõiste võitles massoonide poolt juhitud põhjapoolsema Euroopa isiku dünaamiliste huvidega. Võitluse tulemuseks oli kompromiss ja „õiguslikus“ riigis sai isik majandusliku vabaduse. See kompromiss viis väheste rikastumisele, hulkade majanduslikule orjastamisele, tehnika ennenähtamatule arengule ja maailmavaate mehhaniseerumisele. Seega vaimlisele materialismile lisandus absoluutne materialism, mis subjektiivselt tähendas isikute teadvuse langust ja elumõiste eetiliste aluste hävitamist. Elu objektiivse külje arendamise eest maksti subjektiivse külje unustamisega. Vähesed rikkad, tugevad ja mõõduandvad dünaamilise isiku pooldamise laagrist nõudsid koos Jupiter Capitolinuse jüngritega oluliselt ainult stabiilsust ja julgeolekut „õiguslikus“ riigis. Riikides, milledes isiku egoistlik huvi oli saanud elu põhimõtteks, tekkis vastandite ühisrinne ja stabiilsuse alalhoidmiseks ühisspekulatsioon . . .

Mass ja nõrgad karjusid harimatult „uue eluvormi“, „sotsiaalse õigluse“ järele ja neile sugereeriti, et majanduslik areng on eesmärk iseenesest, et täieliku riigistamise põhimõtte on vastuvaidlemata dogma ja et kommunistlik kord on ajaloo lõpp ja materiaalne paradiis. See kord oma suunduvuses viib aga ikkagi staatilisuse pooldajate laagrisse ja ajaloolises perspektiivis ka nende sihile . . .

Riigikorrad, milledes enamiku seadus on tõstetud printsipiiks, milledes isiku egoistlik huvi on saanud elu ülimalt põhimõtteks, milledes suveräänse rahva üks osa stabiilsuse ideoloogide juhtimisel katsub teist vedada sisse ja milledes ametlikud asutised, parlamendid, komisjonid ja ministeeriumid on sisuliselt lepituskomisjonid, mis selles omavahelises sõjas vormuleerivad enam-vähem korraliku modus vivendi, on ajaloolises perspektiivis määratud hävinemisele. On võimatu saavutada staatilisust üldse või stabiilsust inimkonna teadvuse ja järelikult ka elukorralduste avalduste pidurdamisega praegusel astmel. Sest lõplikkuses on surm.

Parteide diktatuurid, pimedade massi poolt esile tõstetud juhtidega, ei või püsida. Sest juhtidel puudub süntees, süsteemi võime ja kultuursüsteemi kandev idee. Diktatuuride tähtsus võib seista vanade vormide, kivistunud mõistete lõhkumises, mis aga ilma sünteesita ei vii uuele vormile, uuele elule, vaid kaosele . . .

Nii seisab peaviga selles, et valitseb selgusetus elu sihtides ja riigi nõudeis, et Jupiter Capitolinuse abstraktne juridism takistab seal arengut.

II.

Euroopa riigiteadus ja vastavad moodsad teooriad koostati perioodil, millal kadunud oli riigi reaalsuse tunne. Põhiuseks oli loomuliku õiguse õpetuse harrastamine.

Koostöö ja ohvrit nõudva vägeva liidu, „riigi“, asemele püstitati isik tema huvide kitsa ringiga. Isiku kohustuste asemel rõhutati tema õigusi, mille tõttu kiirelt arenes riikides egoistlik atomiseerimise protsess.

Küll väheneb praegu ajaloolise ja orgaanilise ilmavaate pooldajate survele ekslikkude teooriate mõju, kuid elavad ja takistavad arenemist teaduslikult surnud, kuid ettekujutustesse raiutud poliitilised mõisted, riikide põhiseadused ja sotsiaalsed struktuurid. Neil aladel domineerib Inglise ja Prantsuse revolutsiooni ideede mõju ja nendest lähtuna koostati peale Maailmasõda kõik uued põhiseadused.

Tundmata on arenemise seadusepärased, järelikult ka praeguse ajaloolise kella asendi tähendus.

Uuema tööstusliku epohhi arenguga on Euroopa kultuur astunud uude perioodi, mida loodusteadlaste keeles võib nimetada mutatsiooniliseks ja millise perioodi omadused on kiiremad muudatused ja uute vormide loomise lõpmatu võime.

Hävinesid ja hävinevad mõne kümnepäeva aasta jooksul aristokraatlikud, demokraatlikud ja proletaarsed selektsioonid. Inimestel on arusaamatu, kes valitseb ja kes tähtsam . . . .

Stabiilsuse puudumine diskrediteerib riigivõimu, kuid kohustab ühtlasi uutele sünteesidele ning uue rahvusliku selektsiooni loomisele.

Selleks on vaja:

1) et riigiteadus vabaneks temas valitseva juridismi vägivallast ning et üldine riigi teooria lõpetaks enese samastamisest üldise riikliku õiguse teooriaga;

2) et niisuguse vabanemise formaalseks tingimuseks oleks egotsentrismi äravõitmine riigi teorias, et teostuks kõikidest kultuurperioodidest tuntud riigitüüpide ligitõmbamine uurimiste orbiiti, kuna nende erinevused on senini taipamata teadlastele, kes kasvasid riigi reaalsuse tunde kaotamise tingimustes;

3) et oma teaduslikkude ülesannete olulisuses riigi teooria hoiduks igasuguste kunstlike, konstruktiivsete, väljamõeldud aprioorsete, metodoloogiliste teooriate tarvitamisest. Riik olgu võetud oma rikkamas looduslikus mitmesugususes mõtlemise vaatluse vahendita objektina. Riigi teooria peab läbima riigi konkreetset terviklust — kõigis tema rikkamais avaldustes, ta peab süvenema riigi elu seadusepärasesse ja ära tundma, mis temas oluline, vastandiks juhuslikkusele.

Siis saaks rahvuslikus riigis ühiskondlik-riiklik probleem jälle kõige pealt eetiliseks, missugune tema olema peab üldise hüvangu suunduvuses.

III.

Rahvas on füüsiliste olendite kogu ja on olemas rida puhtfüüsilisi elanikkonna probleeme, mis alluvad vastavaile teaduslikele uurimistele. Need probleemid ei too põhimõtteliselt midagi uut rahva valitsemise probleemi.

Selleks et omandada põhimõtteliselt õiget seisukohta rahva vajadustest, peab lahkuma puhtfüüsiliste mõistete pinnast. Rahva olulisust, rahva vajadusi ja igatsusi tehakse kindlaks lähtudes järgmistest küsimustest:

1) kes esineb rahva hingeelu kandjana, kes on tema subjekt;

2) missugused selle subjekti hingelised olukorrad määravad riigi elu (näit. teadvuslikud või alateadvuslikud elamused, tundmused või ratsionaalne teadvuslik tegevus jne.), missugused on nende olukordade omadused, sügavused, astmendused ja arengud;

3) mis tähendavad need olukorrad, mis mõte peitub neis.

Neis küsimustes on peidetud igivanast ajast rahva saatuse ja valitsemise saladus.

H. Valtma.

GENEALOGIA RAHVUSLIKKE ÜLESANDEID.

Eesti sugukondade uurimine on praegu alles oma algmeis. Laiades hulkades puudub veel kuvi sugukonna uurimise vastu ja ka arusaamine sellest. Seda võime konstateerida üksiksugukondade uurimise alal.

Kuid genealoogia kui niisugune ei piirdu ainult üksiksugukondade uurimisega. Genealoogia ülesanded on tegelikult palju laiemad. Mitmed teaduste distsipliinid kasutavad genealoogilist ainekku. Läänud sajandi lõpul näitas O. Lorenz, et genealoogia laiemas ulatuses, genealoogia kui teadus, annab võimalusi mitmesuguste bioloogiliste, eeskätt inimliku päri-
vusõpetusega seotud küsimuste lahendamiseks. Edasi evib genealoogia tähtsust tõutervishoidlike küsimuste, sotsioloogia ja sotsiaalse ajaloo käsitamisel.

Neid genealoogia rahvuslikke ülesandeid on käsitlenud dots. dr. J. Vasar II rahvusliku kasvatus kongressil, kus ette loeti tema teesid sel alal, mis ilmusid kongressi kõnede ja läbirääkimiste väljaandes „Eesti rahva tulevik“, Tartu, 1935, lk. 103 ja 104.

Genealoogia teaduslike distsipliinide abistajana on leidnud tänini samuti vähe viljelemist.

Viimast nähet ei saa etteheitena võtta meie teadlaste suhtes, kuna genealoogiline uurimine oma töölaadi ja iseloomu tõttu, kus üksikut isikut tuleb jälgida sageli päevi, on liiga aega- ja kulukandev, et ainekku anda teaduslikele uurimustele, mis saavad kasutada ainult laiemaulatuseliselt läbitöötatud genealoogilisi andmeid. Ometi ei piisa üksi sellest veel kaugegtki. Teaduslik distsipliinid ei või oodata seni, kuni üksiksugukondade uurimise kaudu on kogunenud küllaldaselt genealoogilist ainekku, mis võimeline oleks andma andmeid teaduslikeks läbitöötamiseks. Pealegi ei kogune kõik genealoogiline andmestik, mis saadakse üksiksugukondade uurimise alal, ühte keskkonda, kus ta oleks saadaval teaduslikeks uurimiseks, vaid suur osa — kõik väljaspool Eesti Sugukondade Uurimise Bürood toimuv — läheb viimasele kaduma. On seepärast vajalik, et mõni keskus (Eesti Sugukondade Uurimise Bürool, kes küll oma ülesannete tõttu on selleks kõige sobivam, puuduvad vajalikud majanduslikud ressursid) võtaks käsile genealoogilise andmestiku kogumise ja läbitöötamise laiemas ulatuses.

Need kaks genealoogilise uurimise külge — nii üksiksugukondade uurimine kui ka genealoogilise andmestiku kogumine ja läbitöötamine laiemas ulatuses — on meie rahvuslikust seisukohast ühevõrra tähtsad.

Üksiksugukondade uurimine mõjustab kaudselt neid isikuid, kes on uurinud või lasknud uurida oma sugukonda. Rahvas koosneb sugukonnist ja need perekonnist. Ei saa olla rahva üksikute liikmete vahel tugevat ühtekuulvuse tunnet, kui säärast ei ole üksikute sugukonna liikmete vahel. Kui rahvusriiklik areng on käinud suunas — perekond, sugukond, rahvas ja siit edasi suundub inimkonna juurde, siis ei eelda asjaolu, et oleme jõudnud oma arengus juba rahvusriiklikku staadiumi, veel sugugi perekondlike tunnete üleausust.

Rahvaste ajaloo kireval kinolõuendil on alati sitkust ja tugevust osutanud rahvad, kellel on tugev olnud perekondlik-sugukondlik traditsioon ja ühistunne, ühendatuna riikliku võimuga. Tahtmata väita, et selle ühistunde olemasolu või puudumise kõrval on vähemat rolli mänginud teised, majan-

duslikud, sotsiaalsed ja poliitilised tegurid, on meile antud korral küllalt teadmised, et sellise ühistunde olemasolu püsib paralleelselt rahvusliku ja riikliku vägevuse ja võimu tõusuga

Kuid kui see on olnud nii minevikus, kas võime siis väita samade nähete kordumist ka praegusajal ja tulevikus?

On mõõdas ja mõõdumas ajad, kus üksiksugukondade uurimist eriti viljelev seisus — aadel — mängis ühiskondlikus elus domineerivat osa. Kuid aadliseisusegi tekkimise juures on peale teiste tegurite mitte vähesel määral kaasa mõjunud sugukondlikku kuuluvust rõhutavate vappide harrastamise levik ühes selle hilisema seadusliku sanktsiooniga. Genealoogilised harrastused taotlesid sellal kindlaid praktilisi eesmärke. Nüüd on genealoogiliste küsimustega tegelemine üksiksugukondade uurimise seisukohast saanud, eriti teistes maades, juba laiemate hulkade harrastusobjektiks.

Mis praegu veetleb üksiksugukondade uurijaid, see on huvi oma sugukonna mineviku vastu. Selline huvi aga tõendab kahtlemata peale muu huvi kasvu oma sugukonna vastu genealoogia harrastajate juures. Ühtlasi õpetab genealoogiline harrastus lugu pidama oma esivanemaist ja nende tegudest. Meie praegune ühiskondlik, majanduslik ja kultuuriline tase põhineb eelnevate põlvete töö ja hinnates seda tööd saavutame kontinuiteedi oma arengu hinnangus.

Ligikaudu samade sihtide taotlemise valdkonda kuulub viimasel ajal Saksamaal harrastatav nn. „aaria tõu“ liikumine. Oma baasiselt asetatuna küll laiemale alusele, on tema eesmärgiks istutada rahvasse usku oma võimeisse. Kuigi siin tähtsa motiivina mängib rolli juutide vastane liikumine ja rahva eneseusaldust katsutakse tõsta rohkem negatiivsete abinõudega, „aaria tõu“ ülistamisega ja teiste alahindamisega. Siiski seltsivad sellega Saksamaal ka mõned positiivsed momendid. „Aaria päritolu“ tõestamiseks nõutakse määrusega A 369 23. veebr. 1934. a. kõigilt ametnikelt, poliitilistelt juhtidelt jne. dokumentaalseid andmeid oma esivanemate kohta veel kaugemale tagasi 1. jaanuarist 1800, kõigilt teistelt kuni kolmanda esivanemani. Selle määrusega on kõik kohustatud teatud ulatuseni kindlaks tegema oma päritolu. Kaudselt ei jätta see mõju avaldamata ka sugukonna traditsioonide süvendamisse asjaosalistes. Seda võib märgata muuseas sellestki, et mitmed isikud, kes on määruse alusel sunnitud nõutama endile Eestist vastavaid dokumente, on lasknud teataval määral teostada ka oma sugukonnauurimist, mida määrus neilt ei nõudnud.

On muidugi iseküsimus, kui võrd otstarbekas ülesseatud sihtide taotlemisel, eriti aga ühistunde süvendamises veresugulaskonna ja rahva liikmete vahel on sel alal praegu Saksamaal käidav tee, kuid selge on, et seal on tuntud praegusajalgi vajadust tõsta ja äratada huvi rahvas oma esivanemate vastu.

Kokku võttes eelöeldut võime ühiskondade uurimise oluliselt tähtsate momentidena fikseerida järgmist: genealoogia uurimine 1) äratada asjaosalistes huvi oma perekonna mineviku vastu, 2) õpetab teataval määral hindama esivanemate traditsioone ja lugu pidama nende tööst, 3) näitab kitsamas ulatuses kätte sidet, mis kausaalselt seob mineviku sündmusi olevikuga ja 4) lõpuks näitab kätte loomuliku tee, nagu ütleb dr. J. Vassar, mis suunas areneb kokkukuuluvustunne kaasinimeste suhtes: perekonna, sugulaskonna kaudu rahvuse ja siis alles inimkonna juurde.

Kuid kui võrd tähtis ei olekski üksiksugukondade uurimine rahvuslikust seisukohast, on ometi õigem jätta see üksikisikute harrastusobjektiks.

See ei eelda aga sugugi propaganda vajaduse eitamist üksiksugukondadegi uurimise alal, eriti veel seepärast, et laiemates hulkades ei ole õiget ettekujutust sugukonnauurimisest, ja paljud, kes evivad selle vastu huvi, ei oma selleks tööks vajalikke oskusi.

Käesolevate ridade ülesanne ei ole anda ülevaadet genealoogilise uurimise meetodeist. Siinkohal olgu tähendatud ainult niipalju, et genealoogiline uurimine üksiksugukondade alal hõlmab 1) mitmesuguseid tabeleid sugukonna kohta ja nimelt: a) tüvetabel, mis jälgib vanima teadasaadava esiisa järeltulijaid meesliinis ja näitab, kui kaugele ulatub sugukonna minevik, mille kohta olemas teatmeid; b) kõukude (=esivanemate) tabel, mis jälgib antud isiku kõiki esivanemaid (kõukusid), s. t. nii isa- kui emapoolseid vana-vanemaid, nende vanemaid jne.; c) veresugulus- ja sugukonnatabel, millest esimene jälgib teatud põlvest alates esivanemate (kõukude) kõiki järeltulijaid kuni käesoleva ajani. Kuna kaks eelmist tabelit selgitavad sugukonna minevikku, näitab veresugulustabel praegu elavate isikute sugulusvahetordi; sugukonnatabel täiendab veresugulustabelit selles mõttes, et seal jälgitakse teatava astmeni ka nende isikute põlvnemist, kes naitumise teel sugukonna liikmeks saanud. 2) Iga tabel tuleb varustada biograafilisi teatmeid sisaldavate tekstidega tableis esinevate isikute kohta. 3) Sugukonnaarhiiv. Teatava sugukonna uurimisel tuleb iga sugukonna (tableis esineva) liikme kohta koguda kõik nende kohta saadaolev ürikuline ja dokumentaalne materjal, nagu sünni-, ristimis-, leeriskäimis-, laulatus- ja surma-tunnistused, testamendid, kodakondsuse- ja koolitunnistused, passid, fotod ja kõik muud vastava isiku kohta käivad kirjalikud allikad, väljalõiked ajalehtedest sugukonna liikmete kohta, ärakirjad eelmainitud tunnistusist ja ürikuist ning muud notiitsid. Üksiksugukonna uurimise juures võivad veel arvesse tulla 4) geograafilised ülevaadet maakaartidel perekonna päritolu ja leviku kohta; jooned näitavad, kuidas perekond või üksikud tema harud on siirdunud ühest kohast teise; värvilised punktid näitavad perekonna asukohti; 5) tabelid sugukonnaliikmete elukutsete, abielumisvanuse, surmavanuse, lastearvu ja teiste sotsioloogiliste ja bioloogiliste nähete kohta jne.

Peamine materjal, mis meil üksiksugukondade uurimise juures arvesse tuleb, on kirikuraamatud ja revisjonilehed, millele seltsivad Põhja-Eesti maaderevisjonid alates 1712. a., rootsiaegsed 1680-date aastate inkvisitsioonid ühes sinna juurde kuuluva kaardiainestikuga ja nende kirjeldistega, vanemad rootsiaegsed revisjonid ja vakuraamatud. Vähem kasutamiskõlvulised on 17. ja 18. sajandi kohtutoimikud, kus leidub ka andmeid eesti talurahva kohta, sest nende kasutamine on seotud suure ajakuluga väga väheste tulemuste juures. Nimelt on kohtumaterjalide kasutamisel raske kindlaks teha seal esinevate isikute kuuluvust sugukonda, mida raskendab veel sellest ajastust päritolevates kohtuarhiivides isikunimede registre puudumine. Kuid üksikjuhtumel võivad needki arhiivid anda sugukonnauurimisele väärtuslikke andmeid. Peaaegu kõik sugukonnauurimisse puutuv eelmainitud ainestik on kuni 1834. aastani (kirikuraamatud) koondatud Riigi Keskarhiivi Tartus, mistõttu selle arhiivi kasutamine üksiksugukondade uurimise juures on vältimatu. Märksa aitavad kaasa sugukonnauurimisel perekonnatraditsioonid üksikute sugukonna liikmete kohta, mida võimalust mööda tuleb ära kasutada, kontrollides neid leiduva allikainega.

Suurel osal juhtumel võib eesti sugukondi uurida tagasi kuni 17. sajandini, üksikjuhtumel isegi kuni 16. sajandini.

Kaugelt rohkem rõhku kui senini tuleb meil panna ka genealoogia kui teiste teaduste abistaja viljelemisele. Alul oli juba lühidalt osutatud selle vajadusele. Siinkohal olgu mainitud näitena mõningad küsimuste kompleksid, mis genealoogilisest seisukohast vajaksid meil esmajoones läbitöötamist. Rahvuslikust seisukohast tähtis ümberrahvustamise protsess vajab meil täpsat teaduslikku läbitöötamist, kuna senini on sel alal opeereeritud vaid umbkaudsete andmetega ja osalt isegi oletustega. Ühelt poolt on teada, et eestlased sulatasid endisse massiliseit vööruid, teiselt poolt aga toimus jälle kadakasaksastumise protsess, mille töttu hulk liikmeid on läinud rahvusele kaduma. Selle probleemi lahendamiseks on vajalik genealoogiliselt läbi töötada suurem hulk perekondi, kes meil praegu esinevad sakslasina, ja kindlaks määrata nende päritolu. On kindel, nagu on näidanud üksikud senini juhuslikult tehtud uurimised sel alal, et suur osa neist põlvneb kas ema või isa kaudu või isegi mõlemalt poolt eestlast. Selles küsimuses suhteliselt täpsa vastuse andmine on rahvuslikust seisukohast küllalt tähtis ja aitab kindlamate andmete varal kui senini hinnata sakslaste osa meie kultuuritöös, isegi veel rohkem võib olla: eestlaste osa meie sakslaste kultuurilises arengus. Edasi on rahvusterviku seisukohalt väga vajaline uurida klassivahede suhtelist tugevust ja nõrkust ning nende läbimurdumist sugulussidemete kaudu. Ei ole kahtlust, et suurema süstemaatilise läbitöötamise järele statistiline genealoogia selles küsimuskompleksis süvendab seda suunda ühiskonnateaduses, mis ei luba teoreetiliselt konstrueeritud klassivahedele enam anda nii suurt tähtsust kui varemini, vaid juhib tähelepanu klassivahede laialivalgavusele, nende ületamisele teiste, mitte nõrgemate sidemete kaudu, kui on klasse lahutavad ja köitvad majanduslikud ja elukutselised seosed.

Juba needki toodud näidised näitavad küllalt kujukalt, kuivöörd tähtis on genealoogilise andmestiku kogumine ja läbitöötamine laiemas ulatuses meie rahvuslikust seisukohast. On praegu viimane aeg ka neile küsimusile tähelepanu osutama hakata.

A. Perandi.

MAA JA LINN ISESEISVUSAEGSES ROMAANIS II.

Linn.

Linna-ainestikuga teostes torkab silma, et enamik autoreid on koonandanud peatähelepanu tänapäeva elu obligatoorsema tunnuse — kriisi nähtuste selgitamisele. Kriis üksikindiidi — perekonna — ja seltskonna moraalil, kriis majanduselus ja kriis ühiskondlik-poliitilises mõtlemises — see on, mis iseloomustab linna-ainestikuga ilukirjanduslikku toodangut.

On tähelepanu äratav, et enamikus-linna ainestikuga romaaniides ja jutustustes käsitletakse moraalse laostumise probleemi. Seda probleemi käsitleb O. Luts jutustustes „Iiling“ (1924), „Olga Nukrus“ (1926). „Ants Lintner“ (1926), „Pankrott“ (1929), Roht — „See, millest avalikult ei räägita“ (1928), „Nauding“ (1929), „Vastsed rajad“ (1933), „Vöitluse teel“

(1933), Mats Mõtslane — „Liblika lend“ (1927), „Mäng“ (1930), A. Mälk — „Hukkmüne“ (1928), „Üks neistsinatsist“ (1933), E. Krusten — „Mineviku jahil“ (1929), K. Uibopuu — „Suletud ring“ (1930), A. Kirsimägi „Puhastustuli“, J. Kärner „Unustatud Emajõgi“ (1930) ja „Soodoma kroonika“ (1934). Moraalse laostumise probleem varieerub mitmekülgsest ka A. Jakobsoni olustiku romaanides — „Vaeste patuste alev“ (1927), „Tuhkur hobune“ I ja II (1928) ja „Punane aasta“ (1930), M. Metsanurga „Fr. Arraste ja Pojad“ (1930) ja „Taniel heitleb“ (1932), A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ IV (1932) ja H. Mäelo „Tänapäeva lapsed“ (1933).

Mis puutub moraalse laostumise põhjuste eritlusse, siis ühes osas romaanides kriipsutatakse alla linna kui määrava tähtsusega tegurit üldises moraali laostumises. Linna pahelised eeskujud tungivad koolitatud poegade ja tütarde kaudu maale, põhjustades ka seal moraalse allakäigu protsessi. Nii esineb linn „kõige kurja juurena“ O. Lutsu „Ilingus“ ja „Ants Lintneris“, R. Rohu „See, millest avalikult ei räägita“ ja „Naudingus“, Mats Mõtslase „Liblika lennus“ (romaanil linna osa) ja „Mängus“, A. Mälgu „Hukkmüne“. O. Lutsu oma ülalnimetatud raamatuis libiseb kergelt üle moraalse laostumise põhjuste eritlusest. R. Rohu raamatuis jookseb punase niidina läbi tõekspidamine, et noorsoo moraalselt laostumist põhjustab aeg ja ümbrus. M. Mõtslane näeb linnas vaid liblikalennuliselt kergemeelset ellusuhtumist, mis kisub paratamatult põhja nii seltskonna kui üksikisiku. A. Mälgu raamatus peab kehvades maoludes üleskasvanud laps linna pahelistes tingimustes paratamatult hukkuma. Kõiki neid raamatuid läbib ühendava ideena mõte: mitte linn oma „valeideaalidega“ ja „võltsunistustega“, oma kergemeelsusega ja tööd põlgava eluviisiga ei kannu ühiskondlikku elu, vaid seda kannab maa. Sellepärast mingem maale ja jäägem truuks maa traditsioonidele, et pääseda linna laostavaist mõjudest.

Sellest ühekülgsest vaatevinklist erineb põhjalikult osa autorite tõekspidamine, kes näevad moraalse allakäigu peapõhjusena majanduslikku viletsust. Majanduslikku viletsust aga tingib kehtiv ühiskondlik kord. See tõekspidamine läbib R. Rohu romaane „Vastsed rajad“ ja „Võitluse teel“, A. Mälgu „Üks neistsinatsist“ (raamatu linna osa), A. Jakobsoni olustiku romaane eesotsas „Vaeste patuste aleviga“, E. Krusteni „Mineviku jahil“, V. Uibopuu „Suletud ring“ ja M. Metsanurga „Taniel heitleb.“ A. Jakobsoni romaanides esineb majandusliku viletsuse kõrval isiku moraalse allakäigu ühe põhjusena ka pärivus („Vaeste patuste alev“ lk. 89—111). Kuid kõiki neid raamatuid läbib ühine tõetunnetus, et mitte üksikisik ega seltskonnakiht ei põhjusta inimese moraalselt laostumist, vaid seda põhjustavad olud ja kehtiv ühiskondlik kord. Ja kui üks osa teoseid elumärgitud tõe väljatoomisel apelleerib vaid ühiskonna sentimentaalsuse närvile (A. Mälk „Üks neistsinatsist“, V. Uibopuu „Suletud ring“, M. Metsanurk „Taniel heitleb“) siis teine osa osutab hoopis radikaalsemale väljapääsu vahendile, et vaid võitlus kehtiva sotsiaalse ülekohtu vastu toob parandust. See võitlusele ergutav tendents ilmneb A. Jakobsoni „Vaeste patuste alevis“ (lk. 41—66, 124), Rohu „Vastsed rajad“ (lk. 159) ja „Võitluse teel“, E. Krusteni „Mineviku jahil“ (lk. 239) ja Sirge „Rahu, leiba, maad“ (lk. 782).

O. Lutsu jutustustes „Olga Nukrus“ ja „Pankrott“, J. Kärneri „Unustatud Emajõgi“ ja „Soodoma kroonika“, M. Metsanurga „Fr. Arraste ja Pojad“, A. H. Tammsaare — „Tõde ja õigus IV“ ja A. Kirsimägi „Puhastustuli“ on tegelaste moraalse languse põhjuseks ajavaim ja isiku enda

pahelised kalduvused. Nende raamatute suhtes on teatud reservatsioonidega paika pidav J. Kärneri „Unustatud Emajõgi“ kandev idee (lk. 221): „Selleks, et ilma päästa, peavad tulema sootuks uued isad ja emad ja suur, sügav ning puhas armastus peab neid ühendama, ja nad peavad olema tervemad, tugevamad ning paremad kui meie.“

Kõigi nende negatiivse elutundega raamatute kõrval, kus ümbrus ja sotsiaalne olund etendab määrava tähtsusega teguri osa inimelu ruineerimisel, tundub teatud dissonantsina Leida Kibuviitsa „Soomustidruk“ (1932), kus peategelane ümbritseva aguli olundi ja pahelise miljöö kiuste võitleb ennast välja parema tulevikuni.

Üldise moraali laostumise kõrval on mitmed autorid koondanud pea-rõhu oma teostes kitsamale sektorile — abielu- ja perekondliku moraali laostumisele. Perekonnaelu laostumist ajavaimu pahelisel taustal käsitlevad A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ IV (1932), A. Jakobsoni „Kolme vaeva tee“ (1930), P. Krusteni „Õilis vale“ (1930), O. Lutsu „Pankrott“ (1929) ja „Ants Lintner“ (1926). Neis raamatuis funktsioneerib peategurina perekonnaelu kokkuvarisemisel abielupoolte natuuri ja ellusuhtumise erinevus ja ajavaim.

A. H. Tammsaare „Tões ja õiguses“ IV põhjustab abielu kokkuvarisemist ühelt poolt — ajavaimuline ellusuhtumine naise poolt, kelle ülimald sooviks on vaid ilus ja alati võluv olla ja kes näeb abielu kandvamat alust vaid teise abielupoole köitnises oma nooruse ja ilu külge, teiselt poolt loob eeldused perekonnaelu laostumiseks — mehe liigne passiivsus (lk. 14), kes põhimõtteliselt keeldub mõjustamast oma ligimese intiimelu (lk. 189) ja samal ajal laostab naise juures iga eluillusiooni oma patoloogiliselt pessimistliku analüüsitaarrega (lk. 374).

P. Krusteni „Õilsas vales“ rajab mees oma abieluõnne „õilsale vালে“, ostes endale õnnelikke hetki (naise lajutamise ja jõukusega edvistamise kire tagantõukel) valega ja laenatud rahaga (lk. 91).

A. Jakobsoni „Kolme vaeva tees“ on perekonnaelu kokkuvarisemise põhjuseks ühelt poolt — naise saksik ja vana-romantiline kasvatus, teiselt — mehe pärivusega koormatud ja ümbrusest mürgitatud paheline ellusuhtumine.

O. Lutsu „Ants Lintneris“ ilmnevad äsjasõlmitud abielu lagunemise sümptomid (lk. 102) naiskorporandist naise ajavaimuliste metressi eluviiside esilekerkimisel. Jutustuses „Pankrott“ järgneb pankrott aastakümnete pikkuses abielus — mehe „teise nooruse“ puhangute ja ajavaimu paheliste mõjude tulemusena. Kuid Luts ei võta vaevaks probleemi lähemalt eritleda.

Majandusliku laostumise protsessi linnas käsitlevad oma jutustava proosa toodangus Mait Metsanurk, O. Luts, A. Kivikas, J. Kärner. Seda probleemi riivab ka rida teisi autoreid (A. H. Tammsaare, M. Mõtslane, Pedro ja Ernst Krusten).

Ärilise allakäigu probleem iseseisvusaegses ilukirjanduses leiab ulatlikumat käsitlust M. Metsanurga romaanis „Fr. Arraste ja Pojad“ (1930). Autor on süvenenud allakäigu põhjuste eritlusse otse majandusmehe asjalikkusega, märkides ära allakäigu oluliste teguritena 1) juhi energiat laiulikkuvat teotsemist võõrais ettevõtteis (lk. 111), 2) liigselt suurt kaubalaadu, mis seob ettevõtte tegevuskapitali (lk. 113), 3) ebaärimehelikku ostjaskonna kohtlemist (lk. 40, 114), 4) võlgumtüki (lk. 46) ja kergemeelset ülejõu elamist.

O. Lutsu peategelast jutustuses „Pankrott“ viivad ärilisele laostumi-

sele teiste äriettevõtete kuritahtlikud pankrotid, kergemeelsed välismaareisud moodsa parasiiditüübi — proua Siisiga, ja viimasele armuvahekorra kinnitamiseks antud vekslid. Kahjuks jätab aga autor oma peategelase sammude lähema psühholoogilise põhjenduse lugeja hooleks.

A. Kivikas märgib romaanis „Vekslivõltsija“ (1931) oma kirjanikust peategelase majandusliku laostumise peapõhjusena — boheemlikust elutundest tingitud kergemeelset laiatumist ja muretut oma huvidele elamist. J. Kärneri romaani „Moodne orjus“ (1931) peategelane rabeleb ülejõukäivate aineliste muredega isikliku kergemeelsuse, ebapraktilisuse ja sõpradele antud zhiirode tagajärjel. Ja kõigi nende teoste peategelasi on viinud majanduslikule allakäigule ajajärgule omane muretu laiatamine ja kergemeelne omahuvidele elamine.

Kui J. Kärner sõnastab lihtsa kuid tabava ajajärgu tõe (mis on viinud raskustesse nii üksikisiku, seltskonnakihi kui kogu rahva) (lk. 110): „olime popsid ja hakkasime elama härradena,“ siis on see ühendavaks ideeks kõigile eelmainitud majanduslikku laostumist eritlevatele ja käsitluslaadilt nii lahku minevatele teostele.

Mis aga iseseisvusaegses ilukirjanduses silma torkab suure lüngana, on asjaolu, et ükski meie romaani autoreist pole valgustanud lähemalt tööstuse probleemi. Siin ootab kirjanikku-pioneeri huvitavate eluavaldustega tootmisala. — Endiste suurettevõtete kohanemine iseseisvusaegses muutunud turukonjunktuuris. Tegevuse piiramise protsess uues ühiskondlikus olundis ja majandusliku kriisi olukorras. Ettevõtete majanduslik laostumine süveneva kriisi survel. Ettevõtluse rajamine omakapitalidele — Gründertumi ajastu võlamajanduse asemel. Kõik need küsimused ootavad lähemat ilukirjanduslikku valgustamist.

Omariiklusaegseis linna-ainestikuga romaanides on osutatud tähelepanu ka revolutsiooni probleemile, kui oleva maailmakorra parandamise ja sotsiaalse ülekohtu kõrvaldamise vahendile. Kuid selle probleemi käsitlemisel torkab silma, et kõik silmapaistvamad autorid küsimusse süvenemisel suhtuvad revolutsiooni tulemustesse pessimistlikult.

A. H Tammsaare, käsitledes „Tõe ja õigus“ III (1931) 1905. a. revolutsiooni, jõuab tötundele, et revolutsioonilise liikumise mõttetud väljendub masside hävitavate ja loomaliike kirgede puhkemises. Ja sõnastades lõppresümeeena Prantsuse revolutsioonist saati tuntud tõe (lk. 203): „Vabadus on see imelik taim, mis sööb iseenda — sööb vägivallaks“ — tõmbab Tammsaare kriipsu revolutsioonile kui sotsiaalse õigluse saavutamise vahendile.

Eesti ilukirjanduse kirglikumaks ühiskondliku tõe, õiguse ja õigluse otsijaks on Mait Metsanurk. Kuid romaanis „Jäljetu haud“ (1926) jõuab peategelane Kristjan Raudma oma sotsiaalse tõe tunnetamisel lõpliku tõeni: ei ole võimalik uus maailmakord, õnnelikum elu, kui inimene sisemiselt jääb endiseks bestiaks. See mürgine tötunnetus sööb läbi ka revolutsionäär Meleski elu Tammsaare „Tões ja õiguses“ IV. Ja see tötunnetus kerkib esile ka Metsanurga romaanis „Fr. Arraste ja Pojad“ — autorile ideoloogiliselt lähedalseisva raamatukaupmehe Pikksaare mõttekäigus. Tammsaare ja Metsanurga teostes väljendub igatsus parema, õiglasema maailma ja parema, õiglasema inimese järele. See igatsus on teguriks, mis vormib Metsanurga tegelased „punaseks“. Parema inimese ja sotsiaalse õigluse igatsus teeb „punaseks“ ka J. Kärneri romaani — „Naine vaesest maailmast“ (1930) peategelase. Kuid milles Metsanurk sarnleb Tammsaarega, see on tõe-

tunnetus, mis läbib vana Pikksaare mõttekäiku romaanis „Fr. Arraste ja Pojad“ (lk. 415), et mitte masside kollektiivne võitlustahe ei vii sihile, vaid isiku enda seesmine täienemine. Järelikult eelistab ka Metsanurk individuaalse arengu teed masside ühistahtelisele, revolutsioonilisele teotsemisele.

Üldiselt on aga meie omariiklusaegses jutustavas romaanis ühiskondlikpoliitilised probleemid vähe käsitlemist leidnud. Nii on meil lähemalt valgustamata omariiklusaegne sotsiaalne kriis, mille välisavaldused ilmnesid lähemas minevikus — poliitilise juhtkonna alalises kinniolekus jooksvate päevaküsimuste küljes ja kaugemate tuleviku perspektiivide puudumises, erakondlikus kihihuvide eelistamises rahvuse üldhuvidele ja üksikute kihtide võimuvallutamise püüus, ennastsalgava patriotismi puudumises erakondade eluavaldustes ja rahvamasside sügavas pettumustundes olemasolevasse.

Sotsiaalse kriisi avaldusi püüab haarata R. Roht romaanis „See, millest avalikult ei räägita“ (1928), kuid ei jõua sügavamale ajalehe juhtkirja demagoogilisest pealiskaudsusest. Lähema mineviku dünaamilisele rahvaliidumisele kui sotsiaalse kriisi kaasnähtele püüab pilku heita Enn Kippel jutustuses „Ahnitsejad“ (1935), kuid noor autor on kaugel ainesse süvenenud objektiivsusest. Ühe sõnaga — iseseisvusaegne sotsiaalne kriis kõigi oma avaldustega ja kaasnähetega on uudismaaks, mis alles ootab avastajat.

Ajajärgu sotsiaalset ja psühholoogilist ilmet valgustavad lähemalt eelmärgitud raamatute kõrval — A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ IV (1932), Metsanurga „Ennäe inimest“ (1918) ja „Fr. Arraste ja Pojad“, M. Mõtslase „Mäng“ (1930), E. Krusteni „Mineviku jahil“ (1929), E. Krusteni „Õilis vale“ (1930), A. Kurlentsi „Loterii meetod“ (1929), A. Jakobsoni „Vaeste patuste alev“ ja „Punane aasta“.

Tammsaare „Tõde ja õigus“ IV paljastab autor meie noore omariikluse kodanikkonna omapärast suhtumist riigisse. Vana kotimehest spekulanditüüp Vesiroos kaebab oma väimehele (lk. 22): „mis siis sellest kasu, et sõdisime omale täielise vabariigi ja kulduura ning et puht eesti mehed istuvad landstoal, kui ikka peab kuulama seadust ja paragrahvi.“ Ja ärimaailma röövik Kõõgerdal nuriseb (lk. 33) „mis pagana täieline eesti vabariik see on, kui esteks antakse laenu, aga pärast enam ei anta.“ Toodud mõttekäigus väljendub täitmatu saamameeleolu, kuid toodud mõttekäigus väljendub ühtlasi ka ühiskondlik-eetiline moment lihtsameelse kodaniku mõttekäigus. Kodaniku tõekspidamise järele „oma kroonu“ peab olema selleks kõikvõimuliseks abimeheks, kes kui tugevam peab nõrgemale (täh. kodanikule) alati appi ruttama. See omapäraselt algeline suhtumine omariiklusesse on väljendunud iseseisvuse kestel kogu selles lõpmatus nõudmistungis „oma kroonule“, mis on kerkinud esile meie kodanikkonna poliitilistes esindustes. Suhtumine omariiklusesse kui kõikvõimelisse abimehesse väljendub P. Krusteni „Õilsas vales“ isegi haritlase mõttekäigus, kes raskustesse sattumisel süüdistab riiki (lk. 198). Kerge meelne lautamine, meeleliste mõnudele elamine, rahulolematu ja kaeblemine kitsaste olude üle — see on, mis iseloomustab ajajärku. „Fr. Arraste ja Pojad“ (lk. 246, 251—253) kaebavad kitsaste olude üle suurkaupmehed. Rahulolematu olemasolevate riiklike dimensioonide kitsusega avaldub Metsanurga romaanis isegi veendunud sotsialisti isikus (lk. 360).

Mis aga ajajärku nii drastiliselt iseloomustab, see on jaht raha järele. Jahti raha järele ei pea mitte ainult segaste aegade röövtulunduse esindajad, ärimehed (nagu suursahkerdaja Kormits Metsanurga romaanis „Ennäe inimest“, Elias Varangu E. Krusteni romaanis „Mineviku jahil“, Max Arraste Metsanurga „Fr. Arraste ja Pojad“, Hans Kaaver Rohu „Naudingus“ jne.) ja moodsad metressitüübid, vaid rahaküttimine iseloomustab ka haritlaskonna ellusuhtumist. (Advokaat Naber—P. Krusteni „Öilsas vales“, üliõpilane Kohr—A. Kurlentsi „Loterii meetodis“).

Nii on tulevase haritlase, üliõpilase Kohri (A. Kurlentsi „Loterii meetodi“ peategelase) elusihiks (lk. 25) nauding, mõnutundmine olemasolust. Seda aga võimaldab vaid raha. Ergo mida rohkem raha, seda rohkem õnne. Ajajärgule on iseloomulik, et raha pole asjaosalistele mitte vaimsete huvide rahuldamise abinõuks, mitte ka oma perekonna ja isikliku tuleviku kindlustamise vahendiks, vaid raha on esmajoones ainult meeleliste mõnude ja kehalise heaolu taotlemise vahendiks.

Mis puutub ajajärgule omase laiutamiskire põhjuste eritlusse, siis kalduvad autorid siin üldistusse, tõstes peategurina esile ajavaimu mõju. Selle kõrval on aga vähe tähelepanu osutatud tegurile, mis ei etendanud mitte vähese tähtsusega osa üldises laiutamispühhoosis. See on asjaolu, et laiutamine ja kergemeelne lõbutsemine on alaline kaasnähe nn. ülemineku ajastus. See on kaasnähe nii talupoja linna siirdumisel kui üksikisikute ja ühiskondlike kihituste ainelise olemasolutingimuste järsult paranemisel. Uus miljö ja järsult suurenenud sissetulekud avavad uued perspektiivid eluhüvede kasutamisel. Sügavamate vaimsete huvide puudumisel suundutakse aga paratamatult meeleliste mõnude kasutamisele.

P. Krusteni „Öilsas vales“ unistab naistegelane „korralliku inimese elu“ elamisest. Siin kerkib esile pärastise laiutamise algpõhjusena — isiku alaväärtuse kompleks, mis avaldub naise juures teise riietuse kadestamisest (lk. 86). See alaväärtuse kompleks on etendanud suurt osa ülejõu elamise ja laiutamise põhjusena kogu meie rahva, riigi ja selle juhtkonna elus.

Ajajärgu psühholoogilist ilmet iseloomustavais linna-romaanides äratavad tähelepanu sünteetiliste üldtüüpidenärimaailma rööviku — tõusikärimehetüüp ja moodsa parasiitnaise — metressitüüp. Metsanurga romaanis „Ennäe inimest“ on suur-sahkerdajal Kormitsal kodumaa ainult niipalju tähtis (lk. 42, 212), kui koht, kus võib „külalt äri teha“.

Murranguaastate röövtulunduse esindajate teostemiscredo väljendub samas romaanis omamoodi ajajärgu tões (lk. 101): „kust meie üle läheme, olgu lõbutseades, olgu raha kogudes, seal ei pea rohi kasvama“. R. Rohu „Naudingu“ ühe tegelasist, suurärimees Hans Kaaveri „eluline“ töökspidamine väljendub lauses (lk. 270): „murra ja söö, keda kätte saad, muidu pistetakse sind ennast nahka“. E. Krusteni „Mineviku jahil“ peategelane Elias Varangu ekspluateerib silmi pilgutamata inimlikku viletsust igas vormis. „Tõe ja õiguse“ IV ärimehetüüp Köögerdal oskab isegi juriidilist maksujõuetust kasutada sissetuleku allikana (lk. 336). Südametunnistusetu laiutaja on ka sõjaaegne ärimees Koolmann Mats Mõtslane „Mängus“. Ja Metsanurga „Fr. Arraste ja Poegades“ on vanema poja Max Arraste ego-tsentriliste töökspidamiste järele endast mõistetav — noorema venna ukse taha viskamine. Ühe sõnaga — ajajärku esindava üldtüübina on iseseisvusaegses

ilukirjanduses jäädvustatud murrangu-aastate röövik-ärimehe tüüp unustamatus selguses.

Röövik-ärimehe tüübi kõrval esineb ajajärgu üldtüübina teatud piirides ka metressi-tüüp. Metressi-tüüp esineb peategelasena R. Rohu romaanides „Nauding“ ja „See, millest avalikult ei räägita“. Metsanurk joonistab „Fr. Arraste ja poegade“ usutava kuju metressist, kelle elumõte seisab parasiteerimises (lk. 171). Samas romaanis vilksatab mõõdamines veel teine uulitsatüdrukuni allakäinud naistüüp. Samuti on täisvereline metress ka Mõtslase „Mängu“ peategelane Lilli Niimann. Moodsale metressi-tüübile seisavad lähedal ka „Tõe ja õiguse“ IV jõukaist abielunaiestest parasiidi kujud (lk. 54) ja Mõtslase „Mängu“ suurkaupmeeste, töösturite ja pangadirektorite naised, kes elavad vaid kehalisele heaolule, kuramaazhidele, pidudele ja kleidimoodidele. Nii röövik-ärimehe kui metressi-tüüpides kajastuvad ajajärgu pahed.

Ajajärgu pahed kajastuvad reljeefselt ka A. Jakobsoni romaanis „Vaeste patuste alevi“ mandunud töolistüüpides, keda autor iseloomustab järgmiselt (lk. 42): „nende ilm ulatus ainult agulist vabrikuni ja vabrikust tagasi agulini, nende vaimline keskpunkt oli kõrts, nende suurem lõbu viin, neid püstihoidev jõud aga puhk-puhult lõkkele lööv, orjameelsusse maetud pakitsev viha, mis avaldus nüüd pääasjalikult ühes — enesevahelistes urgitsustes ja närimistes.“

Selle mandunud maailma kõrval, kelle esindajad võtavad tööd kui rikaste poolt pealesunnitud needust — tundub üllatava dissonantsina Metsanurga patriarhaalne teenijatüdruk Epp (jutustus „Epp“ 1920), kes suhtub oma vähenõudlikusse kutsetöösse otsekui loomingusse (lk. 13, 16, 17). Selle vähe silmapaistva eluvõitluse tundmatu sõduri tüübiga sarnleb omalt maailmasuhtumiselt „Fr. Arraste ja Pojad“ peategelane Joosep Arraste, kes samuti suhtub oma ärialalisse kutsetöösse otsekui loomingusse (lk. 54—55) ja kelle suhtumist isikliku saatuse kujundamisse kroonib samane passiivsus.

Kes aga täiesti puudub ajajärku esindava tüübina tänapäeva romaanis ja jutustuses — see on kaasaegne haritlane. Sest Indrek — Tammsaare „Tões ja õiguses“ IV, Joosep Arraste — Metsanurga „Fr. Arraste ja Pojad“, Kristjan Raudma sama autori „Jäljetus hauas“, Enn Maiste — Semperi „Armukadeduses“, advokaat Naber — P. Krusteni romaanis „Õilis vale“ esindavad meile lähema mineviku haritlastüüpi, kelle karakteriliseks tunnuseks on pessimism, haiglane analüüsi tarve, ellusuhtumise passiivsus ja targutav resoneerimine. Kuid see haritlasgeneratsioon, kes sai oma tuliristsed koolipoisina Vabadussõjas või võrsus iseseisva omariikluse sünnivaludes, kelle vaimne horisont ja huvide maailm näib üldiselt piiratum, kuid kelle maailmasuhtumine ja elutunne on praktilisem ja tegelikkust valitsevam — seda kaasaegset haritlastüüpi pole esitanud ükski meie kirjanik oma jutustava proosa toodangus. Teatud erandiks on vaid R. Rohu „Esimese armastuse“ peategelane ja J. Semperi „Armukadeduse“ kõrvaltegelane Raudhammas.

Eeltoodut kokku võttes tuleb nentida, et iseseisvusaegses linnaainestikuga romaanides ja jutustustes domineerib tugev sotsiaaleetiline tendents, mis avaldub peamiselt pettumustundes olemasolevasse tõelisesse ja igatsuses parema inimese ja sotsiaalse õigluse järele. Ent samal ajal äratub tähelepanu, et meie jutustavas proosas valitseb peamiselt negatiivne elutunne.

Kuivõrd ülepääsmatuna tundub meie kirjanikule positiivsema elutunde esitamine, seda tõendab Metsanurk oma romaanis „Fr. Arraste ja Pojad“, kus autor kulutab äri ülesehitamise kirjeldusele vaid 5 lehekülge (raamatu lõpul). Ja esitab positiivse naistüübina täiesti ebaelulise noore tüdruku kaju, keda autor lasseb targutada kasutamata maast otsekui kogemustega agronoomi (lk. 225) ja tõlgendada kriisiraskustes vaevleva maa poliitilise rahulolematuse meeleolusid otsekui vilunud poliitikut (lk. 297, 298).

Esitades oma töökspidamisi peamiselt negatiivsete „kangelaste“ kaudu olid meie lähema mineviku proosatoodangu autorid enamikult negatiivsed moralistid, nagu sellele varemalt on juhitud tähelepanu J. Kärneri ja Ants Orase poolt.¹⁾ Kaasaegne, elulähedaselt positiivne elutunne kerkib aga esile 1935. a. ilukirjanduslikus toodangus, mis osutab kaua oodatud ja tere-
tulnud suunamuutust.

J. Viidang.

RAAMATUST JA RAHVUSLIKUST KIRJANDUSEST.

Raamatu-aasta lõpu ligidal tekitavad ilukirjanduslikud päevaküsimused jälle veidi elevust. Selles suhtes on märkimisväärne ka üliõpilaskonna häälekandja vana-aasta viimases nr.²⁾ ilmunud kirjutis rahvuslikust kirjandusest, kus autor on üpris pahane ERK nr. 6, 1935. a. avaldatud mõtete puhul meie ilukirjanduse maailmasuhtumisest.

Artiklis „Rahvuslikust kirjandusest“ väidab autor muu hulgas järgmist: „on kõneldud kogu aeg mahategemise ja irisemise vastu, aga nüüd asutakse ebakriitiliselt hukka mõistma meie senist kirjandust, see ei kõlbavat enamikus kuhugi. Olevat väheväärtuslik ja valesti suunatud“ jne. Kuid kes luges ERK'i artikleid — „Ilukirjandus ja Vabadussõda“ ning „Meie ilukirjanduse tähiste vahetus“ — sel ei peaks olema uudiseks, et artikleis polnud üldse juttu ilukirjanduse kirjanduslik-kunstilisest väärtusest, mitte kuhugi kõlbavusest või väheväärtuslikkusest. . . küll oli aga juttu meie ilukirjanduse rahvuspoliitilisest orientatsioonist (mis enne Maa-ilmassõda osutas suuremat tundeerksust ja kaasaelamist oma rahva saatusele kui iseseisvas omariikluses), viimasel ajal kirjanduslikul rindel ilmnevast ideoloogilisest suuna muutmisest ja tõsiasiast, et meie kirjandusel on puudunud objektiivne kriteerium Vabadussõja suuruse hindamiseks.

Et aga meie lähema mineviku ilukirjanduses valitses ebaobjektiivne tendents Vabadussõja aine käsitlemisel, see torkab silma ka igale „võhikule“, kes näiteks võrdleb A. Kivika romaani „Ristimine tulega“, novellikogusid „Verimust“ ja „Punane ja valge“ — sama autori sülest 1935. a. lõpul ajalehe („Uus Eesti“) joone all ilmunud romaaniga „Nimed marmor-tahvilil“. Sest oma viimases romaanis näeb A. Kivikas Vabadussõja raskuste, vaeva ja surmahirnu kõrval ka eesti sõduri heroilisust. Vabadussõja reaalne heroilisus, mis puudus meie varem asilukirjanduses, ilmneb ka A. Gailiti äsjailmunud romaanis „Isade maa“. Järelikult — on võimalik ainet realistlikult käsitleda ka ilma kunstliku idealiseerimiseta, kui aga loobutakse ebaobjektiivsest „üldnimlikust“ tendentsist ja Vaba-

¹⁾ Vt. „Looming“ 1933, lk. 93 ja „Eesti Kirjandus“ 1932, lk. 190.

²⁾ Vt. „Üliõpilasiht“ nr. 15, 1935. a. lk. 660—662.

dussõja aine käsitlusel omal ajal nii moodsaks saanud ekspressionismi üleskruvitud nutulugude jälgendamisest.

Et soovid Vabadussõja ainete objektiivsema käsitlemise kohta olid põhjendatud, seda kinnitab ka kirjanik Mait Metsanurk Ed. Hubeli isikus, kirjutades s. a. (8. jaanuari „Uus Eestis“) ühe oma eelmise kirjutise kohta sõnasõnalt järgmist: „mina ei ole kusagil avaldanud „halvakspanu rahva õigustatud soovidele“, vaid olen just öelnud, et soovid Vabadussõja ainete käsitamise kohta ei olnud põhjendamatad“.

Mis puutub selle ajakirja veergudel avaldatud kirjutistega polemiseeriva „Üliõpilaslehe“ artikli autori teistesse väidetes, siis ei saa kõige paremal tahtmisel jagada ka seda nii pretensioosikalt väljendatud mõtet, et „pole kaugeltki põhjendat kurtmised ega virisemised, nagu oleks meie senine vaimne looming võõras eesti vaimule ja elutundele. Nii meie kunstid, eriti aga ilukirjandus, on üldiselt meiepärased“ jne. Kuid kurbloolus peitubki selles, et ka meie vaimses loominguks leidub nii palju võõrast sära ja jälgendamislusti. See on paikapidav nii ideoloogiliste kui kunstivormiliste suunitluste suhtes.

Selle kohta kirjutab ju alles hiljuti nii tabavalt ajalehe „Uus Eesti“ veergudel (vt. „U. E.“ nr. 102, 1935. a. joonealune „Eestlane ja armastus“) meie näitekirjanduse suurmeister: „See usk eesti vere imetegevasse jõusse on Grenzsteinist peale viljastanud kõiki meie intelligentlikke liikumisi ning on valitsenud meie kunstiloomingu teooriaid. Ahmi võõrast nii palju kui jõuad, jäljenda nii palju kui saad — eestlane oled ja eestlaseks jääd nii-kui-nii, ning su toiming ning selle tagajärjed on igal juhul „rahvuslikud“. „See ongi mentaliteet, mis tingib meie rahvusliku passiivsuse. Oleme üpris kodus igasuguses kosmopolitismis ja internatsionalismis ning peame selles tegelemist rahvuslikuks kultuuriks. Ainult eestlased tahame olla iseteadvuseta. Ei tohi teadlikult tahta olla mina-ise, end oma rahvus-tüübis teadlikult pingutada, rahvuslikult aktiivne olla. Siis kohe tunkakse, et selline üalpidu pole eestilik. Õige eesti inimene on õige eestlane ainult siis, kui ta on eestlane nii-kui-nii!“

Oleks „Üliõpilaslehe“ artikli rahvuslikust kirjandusest autor võtnud vaevaks jälgida viimaste aastate jooksul meie inimeste mõtteavaldusi must valgelt, siis poleks enam uudisena kuulnud, et isegi „Loomingu“ veergudel (milline ajakiri on muide võrdlemisi delikaatne neis küsimusis) on prof. Ants Orase ja Artur Adsoni poolt osutatud meie moodsa ilukirjanduse negatiivsele elutundele. Ja ideoloogiline suunamuutus on möödunud aastal ajakirjanduse veergudel märkimist leidnud nii K. A. Hindrey kui A. H. Tammsaare poolt. Alles vana aasta viimisel päeval kirjutab selle kohta A. H. Tammsaare (vt. „Uus Eesti“ nr. 102, lk. 6): „minule kui kirjani- kule näib möödunud aasta silmapaistvama tulemusena, et niipalju kirja- nikke Eestis on koondunud valitsuse ümber toetama tema rahvuslikke püü- deid. See sündmus on seda silmatorkavam, et nii mõnedki koondun- duist on aastate kestes oma loominguks katsunud toonitada mitte niipalju eesti rahvuslikku omapära, kui rahvusvaheliselt laineid löövaid ideid (minu sõren- dus H. K.). Selle nähte juures võiks olla ainukeseks lisasooviks: et kirja- nike pöördumine ja koondumine toimuks sisemise aje sunnil, veendumuse tõttu, mitte aga mõnel muul puhtinimlikul kaalutlusel“. Toodust nähtub, et kirjanike ideoloogiline tähiste vahetus ja võõrapäraste ideede jäljenda- mine on peale „võhikute“ äratanud tähelepanu ka teiste juures, kelle nime

taha isegi „Üliõpilaslehe“ autori J. K. sündsustundel oleks vist raske kirjutada sõna — vähik.

Ja siis see „mõistatuslik väide“, et M. Metsanurga „Ümera jõel“ on rahvuslik, kuid sama autori „Punase tuule“ kohta ei saa seda mitte väita. Kahjuks ei saa ka siin alla kirjutada „Üliõpilaslehe“ autori tõekspidamisega, et „ärgem kõnelgem rahvuslikust Metsanurgast ainult „Ümera jõel“, vaid ka „Punases tuules“ (vt. „Üliõpilasleht“ nr. 15. lk. 662). — Sest ilukirjanduslikku teost ei tee rahvuslikuks mitte ainult väline plakatrahvuslus, vaid sisemisest veendumusest hingestatud meeoleolu ja valjult objektiivne suhtumine oma tegelastesse, vaatamata viimaste ühiskondlik-poliitilisele kuuluvusele. Kuidas aga suhtub Mait Metsanurk oma ülalnimetatud romaani tegelastesse. Romaanis „Ümera jõel“ on suhtumine oma rahvaliikmete saatusse peaaegu romantiliselt tundeõrn. Kuid „Punases tuules“ on kirjaniku kirklik sotsiaalse õigluse otsimise vaist lahutanud tegelased kahte leeri — siin rikkad, seal vaesed. Rikkad, varanduslikult jõukad on enamikus sotsiaalse ülekohtu ja halastamatuse kehastused ja vaimselt vähearenenud inimtüübid. Nii on inimestena negatiivsed Loo vana perenaine, perepoeg Oskar, tema naine Senni ja talunikud: Arumäe „vana“, Arumäe Mihkel, Vahastu Hendrik, Puldre Robi, Roosaare peremees, Härjamäe Jaan jt. Inimlikult on nähtud ainult Loo vanaperemees Rein ja tema vanem poeg Ants. Eriti süd ametu inimlõustana esineb Loo vanaperenaine (lk. 69, 70, 163, 164, 208, 497, 531, 646).

Kõik nn. kehvikud on aga esitatud positiivsete tüüpidenä. Erandiks on vaid Sepahansu sauna rahvas. Kehvikute või nn. punaste juures äratav eriti tähelepanu nende arenenud intellekt. Nii on intellektuaalsed ja „sooja südamega inimtüübid puusepa Jakob, poemes,“ taluteenijad tüdrukud Rita ja Hilda, Verihurma Kaarel, sulane Otto. Ainult sulasemees Mähe Juhan on tasakaalutu oma ülesastumiselt, aga autor seletab selle mehe kergelt ärritatavust „põrutada saamisega“ Maailmasõjas (lk. 198).

Kuivõrd kohtlaste inimtüüpidenä joonistab meile autor seda nn. kodanlust, seda tõlgendab linnaääre rikka majaperenaise karakteristika, keda autor laseb kiidelda vähemalt kolme naela liha söömisega päevas (lk. 298). Jõuka talu poolharitud tütar aga hoopis sellega (lk. 484), et temal on linnas peen sugulasperikond, kus „mees on suures kontoris õllevedaja“. Taluperemehed söödavad oma tööperet roiskunud toitainetega (lk. 53, 54) ja Loo vana perenaine soovitab kõiki punaseid „maha tappa“.

Eesti ohvitser, kes omas mitu aumärki, on autori poolt maalitud vene sõnakõlksudega peenutseva kergatsina (lk. 90–100) ja sõjakohtu määratud kaebeluste kaitsja saab maha vaid „kõnekunstilise nätsutusega“ (lk. 642). See erapoolik suhtumine autori poolt „Punase tuule“ tegelastesse ongi põhjuseks, miks raamatu juures osutub võimatuks kõnelda rahvuslikust Metsanurgast.

Ka raamatu ilmumisel väitis akadeemiliste kirjandusteadlaste silmapaistvamaid arvustajaid mag. D. Palgi (vt. „Looming“ 1928. a. lk. 1017 ja 1020): „Ka Mait Metsanurk tikub väljakutsuvalt pooldama punasust ja laitma valget. Esimest näit. Alma mõtetes ja Alma suu läbi, siis raamatu pealkirjaga ja selle sümboli kordamisega teoses jne., teist näit. ohvitseride, pastorite ja õpetajate kui valge vaimu teenrite ja siis kohtu jne. ühetskõlkses halvustamises.“ „Punased tegelased on kujutatud suurema poolehoiuga kui kodanlised.“

Peategelase Verihurma Alma kohta väidab „Üliõpilaslehe“ autor (lk. 661): „Ja kaunishing Alma — kas pole see siiski väide just tõetruust ja vägagi tõsirahvuslikult häälestet eesti naisest.“ Kuid kas ei osutu siiski raskeks kõnelda tõsirahvuslikult häälestet naistüübist naise juures, kes lähed kohalikkude enamlaste nõupidamisele ilma mehe teadmata (lkh. 271), hakkab seltskonnas demonstratiivselt kaitsma punakaarti (lk. 323), hääletab vallavolikogu valimistel trotslikult punaste poolt (lk. 172) ja annab oma viinse rahanatukese punaväe löögirühma juhile, ehkki viimane on tema lihane vend (lk. 624 ja 625). Nii et Alma Verihurmast saaksime kõnelda peamiselt ikka kui omaette huvitavast, intellektuaalsest naistüübist, kuid mitte kui tõsirahvuslikult häälestatud eesti naisest.

Hanno Kulmen.

SELTSKONDLIKU ETIKETI KÜSIMUSEST.

Rahva omapära avaldub kõige muu kõrval õige selgejoonelisel selles, kuidas inimesed käituvad. Nii tunneme inglase tasakaalukust ja asjalikkust, prantslase galantsust, venelase seltsimehelikkust, hiinlase ja jaapanlase ülepingutatud viisakust. Ühe rahvuse piirides on isiku käitumise, teiste kohtlemise järgi õige kerge määrata, missugusesse rahvakihti ta kuulub. Vaadakes kas või seda suurt vahet, mis avaldub endiste mõisateenijate käitumises võrreldes linnakodanlusega. Õieti määrabki inimese sotsiaalne seisund ta käitumise. Suurel määral maksab see ka rahvaste kohta. On vahe orirahva ja vabarahva käitumises ja etiketis, vaimliste aladega tegeleva, sõjapidamisega, kaubandusega jne. tegeleva rahva suhtlemises teistega, võttes muidugi teatud ala kui ülekaalus olevat.

Nii nagu muutub rahva sotsiaalne koostis, muutub ta suhtlemine teistega, muutub kindlate tegurite poolt mõjutatuna ka selle rahva ja kultuurkonna seltskondlik etikett. Me elame praegu parajasti läbi üht seesugust murdeaega. Meie seltskond koosneb enamikus iseteadlikust talurahvast, noorest linnakodanlusest ja väheste traditsioonidega haritlaskonnast. (Meie töölistkond kitsas mõttes ei erine talurahvast). Sellises olukorras on seltskondlik etikett alles kujunemas, pealegi pole veel loobutud endise aadli eeskujudest. Otsingute ajal on see iseloomulik joon, et ollakse ülitundlik võõrastele eeskujudele. Eks meilgi tundu juba üldiselt liialdatud alandlikkust mõne teise Euroopa rahva ees ja paljudel aladel liialdatud kopeerimise iha ilma laenatud omapärastamata.

Mis puutub eriti etiketisse, siis maksab selle omaks võtmisel nähe, et need tavad ja kombed, mis on omased ühiskondlikul astmestikul kõige kõrgemal seisva kihi juures, muutuvad harilikult üldisteks. Eeskuju tuleb ikka ülalt alla. Isevalitsejate õukonnad on peamiselt loonud seltskondliku etiketi. Võtame kas või nii lihtsa näite, kui teretamine peakatte kergitamisega. See on pärit keskaegsetest rüütliturniiridest, kus võitluse lõppedes paljastati pea. See rõivastis, mida kannab Walesi prints, saab mõeks. Järeltegemist leiavad Pariisi daamide tualetid, mitte Lapimaa naiste omad. Meiegi seltskondliku etiketi alal näeme, et need kombed, mis valitsesid aadli ja võimul olijate ringkonnas, võeti üle. Iseasi, kas kõik see on meile sobiv, nagu teretamisel ja jumalagajatul daami käe suudlemine. Ka meil levinud etiketivormelid kirjavahetuses nagu „K. a.“, „V. a.“, samuti viisa-

kussõnad isiku kõnetamisel, nagu „proua“, „preili“, kopeeriti suure järjekindlusega. Sõna „preili“ surus „neiu“ tarvitusele välja kui „peenemasse“ seltskonda kuuluvuse tunnus, sõna „härra“ tegi suursugusemaks kui „isand“, „proua“ omas lausa seisusliku tiitli iseloomu. („Proua“ on küll kõige mõtetum ja ebaõnnestunud laensõna etiketisõnade hulgas, kuna see sai peene seisuse märkimise abinõuks nagu „von“ või midagi selletaolist. Veel praegu kuuleme üeldavat: „ta võttis proua“, mitte naise, nagu teeb seda väike mees).

Kõrgemast seisusest isikuid tituleeriti, üldsusele hakkas see külge. Mida suurem on kelleski alaväärtuse kompleks, seda suurem on tal iha tiitlite järgi. Meil ei ole õnneks väljakujunenud tiitleid palju. Alles kõige viimasel ajal on tulnud teatud direktorite uputus. Ja seda ametinime on hakatud tarvitama tiitlina, mille vastu tuleb võidelda. Vägisi kipuvad sõjaväelised aastmed snooblikes ringkondades omama seisusliku tiitli iseloomu, nagu „proua kapten“ (äärmiselt naeruväärne!). Arsti võõrkeelne nimetus „doktor“ ähvardab tamuti võtta tiitli laadi, õieti oleks vaja mitte-promoveerunud isikuil ära kulata teadusliku astme „doktor“ omavoliline tarvitamine. Mõnes konservatiivsemas maas, nagu Soomes, on tekkinud tituleerimise alal täielik uputus. Soomes võib juba huaristidel lugeda „taloemäntä“ (taluperenaine) ja muid kuriopsumeid. „Osakonna juhataja“, „kantseleinõunik“ ja muud selletaolised on tavalised tiitlid. Oleks kahju, kui me alles nüüd, aastaid peale seisusliku korra hävitamist võtaksime omaks seda, mille aeg on ammu mööda

Suurtes Euroopa maades nagu Inglismaal, Prantsusmaal ja viimasel ajal Saksamaal ei ole rohke tituleerimine viisiks. See on omane maadele, kus valitsemas seisuslik kord (nagu Ungaris) ja teatud määral tõusiklikkudele rahvastele. Lääne-Euroopas ei tarvitata kirjavahetuses mingisuguseid „kõrgesti“ või „väga“ austamisi. Isiku nimele liitub kirjas ainult „härra“, „proua“, „preili“. Meil on võtnud maad Vene keisri aegne komme, kus olid „kõrgeausus“, „kõrgus“ ja teised sellised vormelid kohustuslikud vastavalt isiku seisusele, kelle poole pöörduti. Praeguses olukorras on „K. a.“, „V. a.“ igapäevases tarvituses täiesti mõttetu ja asjata tüütav. Tsiivilisatsioon püüab lihtsuse poole. Seda ka etiketis. Vähemalt igapäevases elus peab olema etikett võimalikult lihtne. Mis mõte on näiteks emal kirjutada tütrele mineva kirja ümbrikule: „V. a. preili . . .“ See on ometi kerglane. Aga seda tehakse. Kas ei ole soliidim kirjutada: „Neiu NN?“ Harjumus ja tahe võtta kõige kõrgem toon on küll vägevad tegurid, aga selle suur ja peen olla tahtmisega ei sobi ometi minna naeruväärsuseni.

Enne, kui meil seltskondlik etikett on suutnud lõplikult kristalliseeruda, on selle senises arengus küll vaja võtta ette mõningaid reforme. Eriti tuleb hoiduda liialdusse kippuvast tituleerimisest. Ka „härra“, „preili“ küsimus on veel revideritavad, kuna eriti sõna „preili“ on juba õige tublisti maha käinud. Viisakas pöördumises on mindud koguni niikaugemale, et tarvitatakse „härra üliõpilane X“, nagu oleks „üliõpilane“ mõni tiitel (kuulsin noorelt ülikooli õppejõult). Meie rahva kaine ja asjaliku mentaliteedi seisukohalt on hüljatud igasugused liialdused ja ülepingutused. Eestlane tunneb rohkem kui ütleb, sellepärast polegi meie oludes vaja kõiki aastmeid välja tuua, kui tahta isiku tõelist autoriteeti tuua esile.

Eesti Rahvuslaste Klubis tõstatati meie seltskondliku etiketi küsimus. Asja kaalumiseks moodustati „Etiketitoimkond“ (koosseisus: Hermann Evert — Eesti Kirjanduse Seltsi asjaajaja, dr. Nikolai Kaasik — dot-

sent, Loomet Laja — õigusteadlane, Julian Lang — Tartu koolinõunik, Villem Raam — Tartu Pedagoogiumi direktor, dr Andrus Saareste — professor). Toimkond arutas küsimust ja võttis kokku alljärgnevad seisukohad, mis soovitatakse võtta meie seltskondliku etiketi aluseks.

Viisakusvormelite, tiitlite ja auastmete tarvitamisest.

Üldist. Mees ja naine on kaks iseseisvat isikut, abielu tõttu nende vahel ei kandu ühe tiitlid ja auastmed teisele.

Kui isiku nime ja perekonnanime ees tarvitatakse ta tiitlit või ametinime, siis selle ees on „härra“, „proua“, „preili“ ülearune. Nii on viisakas tarvitada: „kindral Laikna“ või „härra Laikna“, „doktor Sirvaste“ või „härra Sirvaste“, tarvitada mõlemaid koos on liialdus.

Kui isiku tiitlit või ametinime tarvitatakse ta nime asemel, siis tuleb selle tiitli või ametinime ette lisada „härra“, „proua“, „preili“, või vastavalt „isand“, „neiu“. Näide: „härra kindral“ (mitte härra kindral Laikna), „preili magister“, (mitte preili magister Auvere). Nii on nime ees ikka üks lisand. Kui tarvitatakse kahte lisandit, jääb nimi ise ära.

I. Kirjavahetuses.

A. Kirjaümbrikul. 1. Kirjaümbrikul tarvitada ainult kirja-saaja nime ja perekonnanime lisandiga isand või härra, proua, neiu või preili, kusjuures viimaseid tuleb tarvitada võimalikult lühendatult. Nii: is, hr., pr., neiu, prl. Näide: Is. (Hr.) M. Laanvere. Mäetaga p.-ag.

(Igasugused V. a., K. a. jne. nime ees on mõttetud ja ebasoovitavad, välja arvatud eriliste tseremoniaalide puhul)

2. Teaduslikke tiitleid (dr., mag.) ja teenistusallalisi auastmeid (kapten, kindral) tarvitada võimalikult ainult ametialalise ja äri-lise kirjavahetuse puhul. Näide: Dr. K. Murdoja, Tuule tän. 4, Tartu. Kindral M. Mürsk, Olvi tän. 2, Tallinn.

Kirjavahetuse puhul perekondlikel suhetel hea tuttavaga on parem ka kirjaümbrikul igasugune tiitel jätta ära.

3. Dr. Kaldvere naisele kirjutada „Proua dr. Kaldvere“ on võimatu. Kui ta on ülikoolis promoveerunud doktoriks, siis tuleb talle kirjutada: Dr. Malve Kaldvere, kui ta nimi on nii. Doktor Kalliste naine, kuigi ta ei oma mingit tiitlit, on proua Kalliste.

4. Ametnimetust sobib tarvitada tiitlina ainult kõige kõrgemate ametite puhul. Nii: Dir. Kaldna. Soovitav see ei ole, kuna tiitel tähendab ikka teaduslikku kraadi, mis kuulub nime juurde ja tarvitatakse selle osana. Kui tahetakse isiku seltskondlikku seisukohta tõsta esile, on parem lisada ta ameti nimetus eraldi nime taha. Näide: Härra A. Kaldna, Tartu tütarlaste gümn. direktor. Härra L. Leetna, Siseministeeriumi üldosakonna direktor.

B. Kirja üttes. Kirja üttes valitseb tituleerimise alal suurem vabadus. Kolonel Raivo Tulvik võib kirja üttes olla härra Tulvik, härra kolonel, armas Raivo, armas Tulvik, armas Kolonel jne., selle järele, missuguses vahekorras on temaga kirjasaatja.

II. Seltskondiikus käitumises ja kõnes.

1. Kas nimetada isikut seltskonnas tema nime, perekonnanime, ametinime või tiitli järgi? Isikuid seltskonnas on soovitatav nimetada perekonnanime (või nime ja perekonnanime) järgi, lisades ainult isand või härra, proua, neiu või preili. „Lihtsus on ilus. Lihtsus vastab ka eesti rahvuslikule põhiloomule. Rohke tituleerimine on tülikas ja meie maitsele võõras, kuigi seda kahjuks snooblik ringkondade kaudu kipub ka meie kommetesse imbuma“ (prof. Andrus Saareste).

2. Tiitli või ametinime järgi tuleb isikut nimetada ametialalisel kõnelusel ja teatud puhkudel koosolekutel, kus tegemist isikutega ametialaliselt.

3. Naisisikuid ei sobi kutsuda mehe ametinimega ega nimetada mehe auastme järgi, vaid sobivuse kohaselt ainult isiku enda tiitli või ametinime järgi. Ütelda kapten Abraste naisele: „Proua kapten Abraste“ on vale; sageli tarvitata: „Kapteni proua Abraste“ on kerglane ja võib olla ka haavav, kuna see omab kõrvalmaigu, et proua nagu oleks mingi ese kapteni käsutuses. Abielupooltele, kelledest mees on kindral, on sobiv öelda: „Kindral Tarkna ja proua Tarkna“.

4. Kuidas nimetada seltskondlikus kõneluses abielupoolt? Kas on sobiv nimetada oma abikaasat „minu proua“, „minu härra“? Ei ole. Kes on minuga abielus on mu mees, või mu naine, või abikaas. Viimane tundub ametlikuna; südamikum on mees, naine. Teise isiku abikaasat tuleb nimetada „Teie mees“, „Teie naine“, või „Teie abikaas“. Kui kaks inimest kõnelevad kolmanda abikaasast, on viisakas öelda „tema mees“, „tema naine“, või „proua N“, „härra N“, või „N abikaas“.

III. Isand-härra, neiu — preili küsimus ?

Ei ole mingit põhjust eesti sõnad isand, neiu jätta tarvitamiselt välja. Need on väga sobivad tarvitada härra, preili asemel või vähemalt viimaste kõrval samas tähenduses.

IV. L i s a .

Toodud seisukohtadele võiks juurde lisada veel niipalju, et sõna „proua“ asendamiseks mõne sobivama ja eestipärasemaga oleks soovitatav võtta seisukoht mõnel prouade liidul. „Preili“ on praegu juba niivõrd mahakäinud sõna, et maal mõnel pool kutsutakse iga naissoost karjalast „karja-preili“ vaatamata sellele, kui vana ta on. Selle sõna asendamine „neiuga“ võib ainult tõsta kõnetatava soliiduse tunnet. (Mõni ülikooli õppejõud tarvitabki tütarlastest-üliõpilaste kõnetamisel ainult „neiu“.) Härra ümber on olnud palju mõttevahetusi. Noorema põlve poolt ei ole küll mingit vastu-seisu „isandale“ ega kaitset „hännale“ märgata. Vanad härrad võivad kuni surmani jääda „hännaks“, noored hakkavad isandateks, ja asi laheneb ilma kedagi haavamata ja tüli tekitamata.

Igal juhul on meil vaja ka seltskondliku etiketi alal püüda läbi viia võimalikult suurel määral meie rahva vaimulaadile vastavat joont ja mitte hüljata omi põliseid sõnu, nagu seda ähvardab juhtuda „isandaga“, „neiuga“ ja mõne teisegagi, mis vastavatest saksa laenudest kõigiti paremad.

Loomet Laja.

OTSTARBEKAST E HITUSPOLIITIKAST.

Nüüdisaja rahvaste kultuurilisi saavutusi ja kultuurilist taset hinnatakse peamiselt materjalsete saavutuste järgi.

Viimaste hulka kuuluvad esimeses järjekorras hooned, elamud. Nende püsivus, arhitektooniline ilme, hügieensus, otstarbekohane asetus ja sisustus määravad üldiselt rahva ehituskultuurilise taseme. Egiptuse püramiidid, muistse Kreeka ja Rooma templite varemud äratavad meis tõsist aukartust tolleaegsete ehitajate ja rahvaste vastu.

Ehituskultuuri saavutiste säilimises oleneb palju seda kultuuri kandvate ehitiste ehitusmaterjalist. Kui sajandeid tagasi püstitatud ehitiste materjaliks oleks olnud puu, poleks neid ehitisi enam olnud meie päevil—ilmastik ja tuli oleksid nad amugi hävitanud. Tänu asjaolule, et meie ajaloolised ehitised on püstitatud kivist, on nad jäänud püsima materjalse ja vaimukultuuri dokumentidena.

Sama võib ütelda ka meieaja elamute kohta. Kui tahame, et nad säiliksik kauemat aega, kui tahame, et nad läheksik Eesti ajalukku ning et neisse investeeritud rahva vara ei hävineks, vaid hoiduks järeltulevatele põlvetele nüüdisaja iseloomustuseks ja meeldetuletuseks, — peame ehitama põliselt, tule- ja ilmastikukindlalt.

Tingimused, milledele peavad vastama nüüdisaja elamud, lähevad iga aastaga keerulisemaks ja mitmekesisemaks. Inimeste kultuurilised nõuded arenevad ja kasvab tung mugavuste järgi. Teiselt poolt, majanduslikud tingimused, hügieenilised ja julgeoleku küsimused kerkivad üha rohkem esiplaanile, pannes oma pitseri ehitismääruste tekstidesse. Välismaal on ikka rohkem kuulda arvamusi eriteadlaste suust, et näit. hoone seinad ja laed peavad olema killu- ja gaasikindlad, igas majas peaks olema gaasikaitse kelder, see varustatud eriliste seadmetega jne. Teras- ja raudbetoonkonstruktsioonid tõrjuvad senised ehituskivid tagaplaanile. Näit. Oslos viimastel aastatel püstitatud elamuist vaevu $\frac{1}{3}$ oli telliskivist, kuna $\frac{2}{3}$ oli juba teistest tulekindlastest ainetest. Jaapanis, Kalifornias ja Lõuna-Itaalias, kus on maavarisemisi, nõutakse raudbetoon-ehitisi.

Meil on senini harrastatud peamiselt puumajade ehitamisest: olla hügieensemajad ja odavamad. Nagu nüüd aga eriteadlased näitavad, pole majade hügieensus ja kõuunduslikkus kaugeltki puumajade kasuks, vaid ümberpöörduvalt, tulekindlast materjalist (kivi, betoon) saab ehitada isegi hügieensemajad ning odavamajad elamuist kui puust. Seda võimaldavad uued viisid hoonete seinte ehitamisel. Nagu 5. detsembril k. a. Tallinna raekoja saalis peetud Ehitusasjanduse Ühingu avalikul kõnekoosolekul selgus, on puuhoonete „hügieensus“ ja „odavus“ puhtpsühholoogilise, suggestioonilise iseloomuga: rahvas on kord bakanud nõnda arvama, peamiselt põhjenedes mõnede ebaõnnestunud või halvasti majandatud kivihooneile. Teaduslikke uurimusi ja sisulisi võrdlusi viimase ajani pole laiemalt tuntud. Ometi „Tehnika Ajakirjas“ nr. 2—1932. a. ja nr. 12—1935. a. leidub kaks huvitavat artiklit—uurimusi arh. B. Tšernovi, ins. A. Graueni ja ins. E. Malteneki poolt, mis annavad enam-vähem täpseid ja võrreldavaid pilte nii nüüdisaja puumaja ehitushinna ja modernse tulekindla nopsa-hoone vahel, kui ka ekspluatatsiooni kulude kohta mitmesuguste tulekindlate ehitusviiside juures. Neist uurimise andmeist selgub, et puumaja „odavus“ kaugeltki ei pea paika, vaid et tulekindla-nopsaviisi juures saab isegi odavamalt

ehitada; sanuti ka soojusmajanduslikult on viimast tüüpi hooned eelistatavad. Seda toonitati ka eelnimetatud kõnekoosolekul. Nõnda siis ehitustehnilisest, kõnunduslikust ja hügieenilisest seisukohast vaadatuna ei peaks praegusel ajal olema mingit takistust selleks, et meil teostataks suuremalatuseline reform ehitusajanduses, puumajade ehitamise piiramisega ja tulekindlate hoonete ehitamisega. Seda nõuavad käskivalt nii julgeoleku kui ka eesti rahvamajanduse huvid.

Nagu sellekohased statistilised andmed ja kalkulatsioonid näitavad, ehitatakse meil seni aastas elamuid umbes 15 miljoni krooni väärtuses, kusjuures umbes 90% neist on puumajad; sellega siis uute puumajade ehitamisele kulutame aastas 10—13 miljonit krooni. Välisseinteks tarvitatud puumaterjali hind teeb välja umbes 12% maja koguväärtusest. Peale selle umbes samas ulatuses võiks puud asendada tulekindla ainega muude hooneosade juures (trepid, vaheseinad, põrandad, laed, katus). See teeks kokku 12% + 12% = 24%, ehk teiste sõnadega = 2½ kuni 3 miljonit krooni eest meie raiskame iga aasta n.ü. asjata puumaterjali enda ehitistesse ning vastavalt vähendame puumaterjali ekspordi.

Edasi, puumajade eluiga on väga piiratud: elanutel — 40—80 aastat, karjalautadel — 20—40 aastat. Sellest tingituna nn. hoonete amortisatsioon ehk igaaastane väärtuse vähenemine arvestatakse puuhoonetel 20%, kuna kivihoonetel 1%. Tegelikult kivihoonete iga on aga kaugelt suurem kui 100 aastat. Arvesse võttes, et meie hoonete (elamud ja põllumajandusehitised) ligikaudne koguväärtus on umbes 1 miljard krooni ning võttes puuhoonete koguväärtuse ettevaatlikult 500 miljonit krooni, saame igaaastase amortisatsiooni ehk väärtuse hävinemise puuhoonetel 10 miljonit krooni. Olnuks need hooned kõik tulekindlast ainest, oleks nende amortisatsioon vähem üle 5 miljoni krooni.

Lõpuks—tulikahjud. Igal aastal hävitab meil tuli üle 3 miljoni krooni väärtuses hooned. Sellest rahvamajanduslikust kahjust umbes 1 miljon krooni langeb puumajade arvele.

Nõnda siis Eesti rahvamajanduslik kahju-saldo puuehitusviiside harrastamise tõttu on umbes $3+5+1=9$ milj. kr. aastas. See arv paneb mõtlema!

See kohustab iga asjast arusaajat inimest, iga majandustegelast veenvalt nõudma: piiratagu edaspidi puumajade ehitamist! Kasutagem tulutoovamalt meie vähest metsamaterjali!

Meie oleme kaugel arvamisest, et korraga või ühe-kahe aastaga teostuks pööre: ehitustehnika, ehitusmeistrite oskus, ehitusviisid, rahva vaated ehituslikes küsimustes on veel määravad. Kõik need põhjanevad tegurid harilikult arenevad aastakümnete ja aastasadade jooksul, vähehaaval. Et kiirendada vajalist arenemiskäiku ja et rutemini muuta meie rahva seniseid vaateid ja ümber lülitada kogu meie ehitustegevust puust tulekindlate ainete peale, selleks on vaja palju energiat, väga palju visadust, teadmisi. Ainuüksi määrustega ei saaks siin vajalise kiirusega eesmärki kätte. Olid ju meil ennegi maksmas määrused, et koolid ja avalikud hooned peavad olema ehitatud tulekindlast ainest, välja arvatud mõni erand. Tegelikult erandid jäid domineerima ning ehitati ja ehitatakse puust: määrustest oli vähe.

Ehitajaile tarvis selgeks teha tulekindlate hoonete vajadust ja majanduslikkust, selgust asja kohta viia laiematesse rahvakihtidesse, tarvis võita

eelarvamused ja ekslikud vaated puumajade „odavuse“ ja „hügieensuse“ suhtes, ühe sõnaga — tarvis teha kavakindlat propagandat ja selgitustööd tulekindlate hoonete kasuks.

Praegune Vabariigi Valitsus on asunud meie ehitustegevuse juhtimisele. Kuid valitsusasutiste tegevusest ainuüksi on vähe säärase suure rahvamajandusliku probleemi lahendamiseks. Siin peavad ka seltskondlikud jõud kaasa töötama. Juba ongi näha selles suunas elavat tegevust vastavais ühinguis ja organisatsioonides, Tallinnas eeskätt Inseneride- ja Ehitusasjanduse Ühinguis. Peale nende peaksid ka ajakirjandus, vastavad seltsid, koolid, kojad, eriteadlased jne. kaasa aitama, et jõudsalt väheneksid senisest ehituspoliitikast tingitud miljonitesse kroonidesse ulatuvad rahvamajanduslikud kahjud.

A. Raagmäe.

Ilmub 10 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 3,—, poolaastas Kr. 1,70.

Tegev ja vastutav toimetaja *Ed. Salurand.*

Toimetuse liikmed: *A. Joasalu, Edg. Kant, M. Meisi, H. Moora ja K. Särgava.*

Väljaandja: *Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi.*

Trükitud „Edu“ trükikojas Tallinnas, Vene tän. 16. 1936.

„ERK“

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

1936

Ilmub 10 numbrit

Väljaandja: TALLINNA EESTI RAHVUSLASTE KLUBI

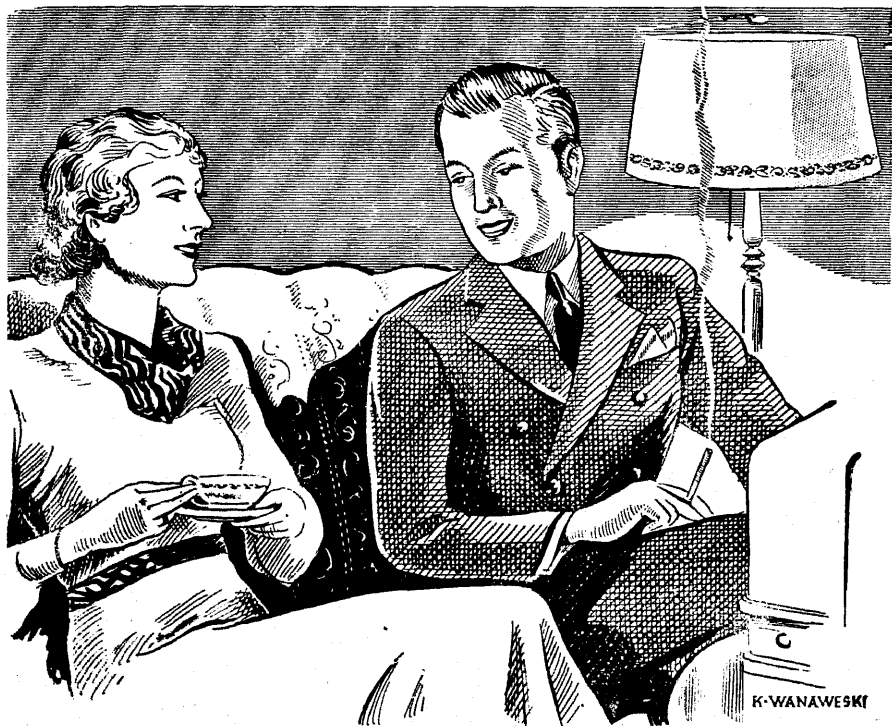
Tellimishind kr. 3.— aastas, kr. 1.70 poolaastas, palutakse maksa ajakirj. „ERK“ posti jooksvale arvele nr. 131 või „ERK“i toimetusse. Toimetuse aadr.: Tallinn, Estonia pst. 15—3.

Taimevõi tehas

EXTRAKTOR

tagab Teile
parima
kauba

Eesti kodule

head kaupa!

Rahva ühisettevõtte tooted

ETK maitsev kohv

rahvasuits **Ahto**

sigaretid **Turist**

rõõmustavad kõiki

tarvitajaid